

Monitor topsectoren

2018

Methodebeschrijving en tabellenset

Monitor topsectoren

2018

Methodebeschrijving en tabellenset

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2017-2018	2017 tot en met 2018
2017/2018	Het gemiddelde over de jaren 2017 tot en met 2018
2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2017 en eindigend in 2018
2015/'16-2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2015/'16 tot en met 2017/'18

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek

Ontwerp

Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2018.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

1. Inleiding 4

- 1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek 5
- 1.2 Bereik van de Monitor topsectoren 2018 6
- 1.3 Indeling rapport 10

2. Afbakening topsectoren 11

- 2.1 Inleiding 12
- 2.2 Methode afbakening topsectoren 12
- 2.3 Algemene aandachtspunten afbakening 14
- 2.4 Afbakening Agri&food 15
- 2.5 Afbakening Chemie 17
- 2.6 Afbakening Creatieve industrie 18
- 2.7 Afbakening Energie 20
- 2.8 Afbakening High tech systemen en materialen 24
- 2.9 Afbakening Life sciences & health 26
- 2.10 Afbakening Logistiek 27
- 2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 29
- 2.12 Afbakening Water 34

3. Indicatoren 38

- 3.1 Inleiding 39
- 3.2 Algemene aandachtspunten indicatoren 39
- 3.3 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte) 40
- 3.4 Investerings in materiële vaste activa 43
- 3.5 Uitvoer van goederen 44
- 3.6 Aantal bedrijven 45
- 3.7 Oprichtingen en opheffingen 45

4. Methode weging en berekening topsector totaal cijfer 47

- 4.1 Inleiding 48
- 4.2 Weging topsectoren 48
- 4.3 Berekening topsector totaal cijfer 49

5. Begrippen en afkortingen 51

- 5.1 Begrippen 52
- 5.2 Afkortingen 55

Tabellenset 57

Medewerkers 59

Centrum voor Beleidsstatistiek 60

Bijlage 61

1.

Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Wat is het (economisch) belang van de topsectoren voor Nederland? Wat is hun innovatiekracht? Hoe ontwikkelen topsectoren zich en wijkt dit af van andere economische sectoren?

Dit zijn veelgestelde vragen sinds vanaf 2011 negen topsectoren een centrale plaats innemen in het bedrijvenbeleid van het kabinet¹⁾. In opdracht van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) heeft het Centrum van Beleidsstatistiek (CvB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een monitor over topsectoren samengesteld. Het doel hiervan is een beeld te krijgen van het belang van de topsectoren voor de economie in de vorm van (macro)economische indicatoren en dit te volgen door de tijd. De Monitor topsectoren is daarmee één van de bronnen voor de website Bedrijvenbeleid in beeld van het ministerie van EZK waarin het complete bedrijvenbeleid aan bod komt²⁾.

Korte schets topsectorenbeleid

Op verzoek van het kabinet hebben topteams (vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid) in 2011 adviezen opgesteld voor een nieuw bedrijvenbeleid dat de concurrentiekracht en de kennisinfrastructuur van Nederland moet versterken. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat Nederlandse bedrijven de ruimte krijgen om te ondernemen, investeren, innoveren en exporteren. Om dit te realiseren hebben binnen iedere topsector bedrijfsleven, kennisinstututen en overheden hun krachten gebundeld en een agenda opgesteld om de concurrentiekracht van Nederland verder te versterken. In de zogenaamde Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) wordt gezamenlijk publiek-privaat onderzoek verricht. Naast generieke maatregelen op het vlak van research & development (R&D), financiering en human capital kan het innoverend midden- en kleinbedrijf (mkb) gebruik maken van specifiek op de topsectoren gerichte stimuleringsmaatregelen.

Vier factoren bepaalden de keuze voor de topsectoren. Het zijn sectoren die:

1. kennisintensief zijn;
2. export-georiënteerd zijn;
3. met veelal specifieke wet- en regelgeving te maken hebben;
4. een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken.

¹⁾ Kamerbrief 'Naar de top: Het bedrijvenbeleid in actie(s)'. Ministerie van EL&I (september 2011).

²⁾ <http://www.bedrijvenbeleidinbeeld.nl>

Het kabinet en de topteams hebben in 2011 gekozen voor de volgende negen topsectoren:

- Agri&food;
- Chemie;
- Creatieve industrie;
- Energie;
- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

1.2 Bereik van de Monitor topsectoren 2018

Dit is de zesde keer sinds 2012 dat het CBS de Monitor topsectoren publiceert. In de afgelopen jaren zijn statistische reeksen met vele (macro)economische indicatoren ten aanzien van de negen topsectoren samengesteld. In totaal gaat het om ruim 30 indicatoren die ingedeeld kunnen worden in de thema's macro-economie, bedrijven, internationale handel, werkgelegenheid, innovatie, onderwijs en groene groei. Door de topsectoren op een consistente manier af te bakenen op basis van de economische hoofdactiviteit van bedrijven (volgens een zogeheten sectorale benadering – zie hoofdstuk 2), is een vergelijking tussen de topsectoren mogelijk. Ook kunnen hiermee voor alle indicatoren uitkomsten voor het totaal van de topsectoren worden berekend. Dit is een maat voor het gezamenlijke (economische) belang van de topsectoren voor Nederland.

De focus van dit rapport (de 'methodebeschrijving') ligt jaarlijks op de bespreking van de onderzoeksopzet, de afbakening van de topsectoren en de methoden voor alle indicatoren³⁾. Ook worden de wijzigingen ten opzichte van eerdere jaren toegelicht en alle cijfers in tabelvorm opgenomen. Tegelijkertijd met dit rapport werd in de afgelopen jaren ook een dashboard met daarin de resultaten van de monitor gepubliceerd⁴⁾. Deze monitor is complementair aan de informatie over topsectoren die door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) met betrekking tot het gebruik van het overheids-instrumentarium wordt aangeleverd. De informatie uit de monitor wordt door het ministerie van EZK en RVO.nl verwerkt in hun website Bedrijvenbeleid in beeld.

In 2018 wordt de topsectorenaanpak van de overheid herzien in het licht van de maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën zoals genoemd in het regeerakkoord uit 2017. Met de vernieuwing van de topsectorenaanpak zijn niet langer de sectoren, maar maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën het uitgangspunt. Om deze reden is er dit jaar slechts sprake van een beperkte update van de Monitor topsectoren. Bij een reguliere update wordt aan alle indicatoren een recent verslagjaar toegevoegd (in 2018 is dat veelal het verslagjaar 2016, voor sommige indicatoren is dit

³⁾ Voor het methoderapport van 2017 zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2017/41/monitor-topsectoren-2017>

⁴⁾ Voor het dashboard van 2017, zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/monitor-topsectoren-2017>

2017) en waar nodig oudere cijfers herzien. Dit jaar wordt slechts een beperkt deel van de indicatoren geactualiseerd. Tevens wordt er geen nieuwe versie van het dashboard gemaakt. In dit rapport zijn alleen de cijfers en methoden opgenomen die betrekking hebben op indicatoren die zijn geactualiseerd. Voor andere – niet geactualiseerde – indicatoren wordt verwezen naar de cijfers uit de Monitor topsectoren 2017. Hieronder volgt een overzicht per thema van de huidige situatie ten aanzien van de verschillende indicatoren.

Indicatoren die wel van een update zijn voorzien

Macro-economische kernindicatoren

Tabel 1 achterin deze monitor bevat de belangrijkste macro-economische indicatoren naar topsector. Het gaat om de productiewaarde en toegevoegde waarde in lopende en constante prijzen en tevens om de omvang van de werkgelegenheid in werkzame personen en fte. Deze cijfers zijn geënt op de nationale rekeningen van het CBS en worden weergegeven voor de periode 2010 tot en met 2017. In 2018 zijn de nationale rekeningen gereviseerd. Dat wil zeggen dat alle nationale cijfers zijn herzien. Dit gebeurt periodiek. De Europese Commissie heeft aanbevolen om dit minimaal elke vijf jaar uit te voeren. Bij een revisie worden nieuwe bronnen, methoden en concepten doorgevoerd in de nationale rekeningen. Hierdoor sluit het beeld van de Nederlandse economie weer optimaal aan bij alle onderliggende statistieken, bronnen en internationale richtlijnen voor het samenstellen van de nationale rekeningen⁵⁾.

Net zoals voor de nationale cijfers, geldt dat de nu gepubliceerde cijfers voor de topsectoren de eerder gepubliceerde reeksen vervangen. Voor het berekenen van de topsectorencijfers worden bronstatistieken op sectorniveau aan de NR-cijfers geïjkt (zie paragraaf 3.3). De cijfers na revisie over 2010 tot en met 2014 zijn minder gedetailleerd dan de verslagjaren 2015 tot en met 2017. De ijking is voor die jaren daarom iets minder nauwkeurig dan voor de verslagjaren vanaf 2015. Daarbij is de meer gedetailleerde structuur uit het revisiejaar (2015) toegepast op geaggregeerde gereviseerde sectortotalen voorafgaand aan dat jaar.

Investerings en bedrijvendynamiek

Cijfers over investeringen en over aantallen bedrijven, inclusief oprichtingen en opheffingen zijn achterin deze monitor opgenomen. Zie tabel 2 voor de investeringen en de tabellen 5 t/m 7 voor de bedrijvendynamiek. Aan de reeksen is een recent verslagjaar toegevoegd. Er heeft geen herziening van eerdere cijfers plaatsgevonden.

⁵⁾ Voor meer informatie, zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/21/nationale-rekeningen-revisie-2015>

Internationale handel: export van goederen

Het belang van de topsectoren op het terrein van de internationale handel in goederen wordt uitgedrukt in de waarde van de export en het aantal exporteurs. Deze cijfers zijn opgenomen in tabel 3 en 4 van deze monitor. Hiervoor worden internationale stromen van goederen gekoppeld aan de bedrijven die deze goederen exporteren. De kwaliteit van deze koppelingen wordt continu verbeterd, waardoor een groter deel van de goederenstromen aan bedrijven toegekend kan worden. In de Monitor topsectoren 2018 is daarom een geheel nieuwe reeks opgenomen, gebaseerd op de verbeterde koppelingen.

Daarnaast heeft er vanaf 2015 een herziening van de handelsstromen plaatsgevonden. Dat jaar hebben een vereenvoudigde bedrijfsopgave en een nieuwe definitie over wederuitvoer hun intrede gedaan. Ook zijn er diverse kwaliteitsverbeteringen doorgevoerd. Daarbij zijn bedrijven naar voren gekomen die eigenlijk alleen betrokken zijn bij quasi-doorvoer, maar waarvan die goederenstroom de afgelopen jaren desondanks als wederuitvoer is geclassificeerd. Deze goederenstromen worden met ingang van 2015 bij de quasi-doorvoer geteld en tellen dus niet meer mee bij de invoer of de (weder)uitvoer. Als deze methode toegepast was in 2014, zou de totale goederenuitvoer in dat jaar bijna 10 miljard euro lager zijn geweest⁶⁾.

De trendbreuk leidt tegelijkertijd tot een bijstelling naar beneden van het aantal exporteurs van goederen. Dit komt doordat de nieuwe werkwijze een beter onderscheid maakt tussen handelaren in goederen en in diensten.

Indicatoren die niet van een update zijn voorzien

Internationale handel: Export van diensten

In de Monitor topsectoren 2016 is éénmalig een berekening gemaakt van de omvang van de uitvoerwaarde van diensten en het aantal exporteurs van diensten per topsector. Dit betrof het verslagjaar 2014. Hiervoor wordt verwezen naar de tabellen 4a en 4b van de Monitor topsectoren 2016⁷⁾. De methode wordt uitgelegd in paragraaf 4.6 van die publicatie. Het verslagjaar 2014 was het eerste jaar waarin broncijfers beschikbaar kwamen die deze berekeningen mogelijk maakten. Inmiddels zijn de brondata verder ontwikkeld, maar als relatieve indicatie voor de export van diensten door topsectoren zijn de eerder gepubliceerde cijfers nog goed bruikbaar.

Werkgelegenheid: Werknemers en zelfstandig ondernemers

In de Monitor topsectoren 2017 zijn gedetailleerde cijfers opgenomen over werknemers en zelfstandig ondernemers in de topsectoren over de periode 2010 tot en met 2015. Zie hiervoor de tabellen 8 en 9, alsmede de methodebeschrijving in de paragrafen 4.9 en 4.10 van die publicatie. Er zijn geen nieuwe cijfers voor het verslagjaar 2016 samengesteld, maar de eerder gepubliceerde cijfers sluiten aan bij de nationale werkgelegenheids cijfers in de eerdere jaren.

⁶⁾ Meer informatie over deze trendbreuk en de gevolgen voor de cijfers is te vinden in '[Oorzaken methodebreuk internationale goederenhandel, 2014-2015](#)'.

⁷⁾ Voor het methoderapport van 2016 zie: https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2016/40/monitor-topsectoren-2016.pdf

Innovatie: R&D uitgaven en innovatie-indicatoren

De Monitor topsectoren 2017 geeft in tabel 10 cijfers over R&D-uitgaven door topsectoren in de periode 2010 tot en met 2015. De tabellen 11 tot en met 15 van die publicatie omvatten verschillende indicatoren voor innovatie in de topsectoren op basis van de innovatie-enquêtes 2010, 2012 en 2014. De methodes zijn terug te vinden in de paragrafen 4.11, 4.12 alsmede hoofdstuk 6 van de publicatie van vorig jaar. De eerder gepubliceerde innovatie-cijfers over de topsectoren sluiten nog steeds aan bij de innovatie-enquêtes van de genoemde jaren. De reeks nationale R&D-cijfers wordt na publicatie van de Monitor topsectoren 2018 herzien. Om die reden is ervoor gekozen het topsectorencijfer nu niet te updaten.

Groene groei

De zogeheten groene groei prestaties van de topsectoren omvatten verschillende indicatoren die een beeld geven van de relatieve milieudruk van de topsectoren. Dat wil zeggen dat bijvoorbeeld de CO₂-uitstoot kan worden gerelateerd aan de toegevoegde waarde van een bepaalde sector⁸⁾. Deze cijfers zijn samengesteld op basis van de milieurekeningen en zijn te vinden in tabel 20 van de Monitor topsectoren 2017. De methode wordt toegelicht in paragraaf 4.14 en hoofdstuk 7 van die publicatie. De eerder gepubliceerde cijfers naar topsector geven nog steeds een duidelijk beeld. De nationale rekeningen (NR) – waarvan de milieurekeningen onderdeel uitmaken – zijn echter in 2018 gereviseerd (zie boven) waardoor de cijfers nu niet meer één-op-één aansluiten bij de huidige nationale reeksen.

Onderwijs

De Monitor topsectoren omvatte tot en met 2016 cijfers over inschrijvingen en diploma's van aan topsectoren gelieerde opleidingen in het middelbaar- en hoger onderwijs. Deze cijfers zijn opgenomen in tabellen 16 en 17 van de Monitor topsectoren 2017. Voor het samenstellen van deze indicatoren over het onderwijs is een afbakening toegepast waarbij onderwijsrichtingen aan topsectoren worden verbonden. Die afbakening per topsector is gedaan aan de hand van de zogeheten Standaard Onderwijsindeling 2006 (SOI-2006). Deze afbakening wordt uitgelegd in hoofdstuk 3 van de monitor van vorig jaar. Een verdere uitleg over de bronnen is te vinden in paragraaf 4.13 van die publicatie. De eerder gepubliceerde cijfers geven een correct beeld aan de hand van het toenmalige classificatiesysteem. Indien de cijfers zouden moeten worden geactualiseerd, dan moet de afbakening worden aangepast op de meest recente classificatie: De SOI-2016.

Logistiek en Tuinbouw en uitgangsmaterialen: functionele benadering

Het uitgangspunt voor de afbakening van de topsectoren is een zogenaamde sectorale benadering die wordt toegelicht in hoofdstuk 2 van dit rapport. Voor de topsectoren Logistiek en Tuinbouw en uitgangsmaterialen is in de afgelopen jaren ook aanvullende informatie opgenomen waarbij ten dele een andere benadering is gevolgd. Bij de eerstgenoemde gaat het om het resultaat van een zogenoemde functionele beschrijving van de logistiek, bij de laatste om resultaten van onderzoek door Wageningen Economic Research (WER) naar het zogeheten Agro-complex⁹⁾. Macro-economische indicatoren

⁸⁾ Zie de bijlage bij dit rapport voor een actueel voorbeeld voor Nederland als geheel.

⁹⁾ Zie agrimatie.nl

volgens beide alternatieve benaderingen zijn opgenomen in de tabellen 18 en 19 van de Monitor topsectoren 2017 en de afbakening wordt toegelicht in de paragrafen 2.10 en 2.11 van die publicatie. Beide benaderingen zijn gebaseerd op cijfers van de nationale

rekeningen. De nationale rekeningen zijn in 2018 gereviseerd (zie boven). Om die reden sluiten de eerder gepubliceerde cijfers over de functionele beschrijving van de logistiek en het Tuinbouwcomplex nu niet meer aan bij de actuele nationale macro-economische cijfers.

1.3 Indeling rapport

Dit rapport begint in hoofdstuk 2 met een algemene beschrijving van de methode voor de afbakening van de topsectoren. Daarnaast geeft dit hoofdstuk een overzicht van de afbakening per topsector. De beschrijving van alle specifieke indicatoren voor de topsectoren, die in 2018 van een update zijn voorzien, komt aan bod in hoofdstuk 3. Voor elke indicator geven we aan wat de bron is, wat de definitie is, welke aandachtspunten er zijn bij de interpretatie van de uitkomsten en -indien van toepassing- welke veranderingen er zijn ten opzichte van de meting uit 2017. Hoofdstuk 4 behandelt de weegmethode en de methode voor het berekenen van het 'topsector totaal'-cijfer. Hoofdstuk 5 geeft een toelichting op de gehanteerde begrippen en afkortingen. Het rapport sluit af met een tabellenset met de uitkomsten voor alle indicatoren die in 2018 van een update zijn voorzien.

2.

Afbakening

topsectoren

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de statistische afbakening van de topsectoren zoals gehanteerd in de Monitor topsectoren. Deze afbakening is in 2012 tot stand gekomen in samenspraak met het ministerie en sluit zoveel mogelijk aan bij de definities in de adviesrapporten van de topteams. Hieronder beschrijven we eerst de methode voor de afbakening van de topsectoren in het algemeen. Daarna gaan we er per topsector dieper op in.

2.2 Methode afbakening topsectoren

Standaard Bedrijfsindeling als basis

De topsectoren zijn zo veel mogelijk op basis van de Standaard Bedrijfsindeling 2008 (SBI 2008) afgebakend¹⁾. Het gebruik van de SBI voor de afbakening van de topsectoren heeft de volgende voordelen:

- De SBI wordt binnen en buiten het CBS veel gebruikt, waardoor er veel mogelijkheden zijn voor het samenstellen van indicatoren met behulp van één afbakening.
- De SBI is gebaseerd op een internationale indeling, de NACE Rev.2. De SBI bestaat uit vijf verschillende niveaus, waarbij de eerste vier niveaus van de SBI gelijk zijn binnen de Europese Unie (EU). Hierdoor is het in principe mogelijk om internationaal vergelijkbare cijfers samen te stellen. Dit is echter wel afhankelijk van de mate van detail bij publicatie van gegevens door internationale instellingen.
- De indeling is stabiel en wordt slechts één keer in elke 15 tot 20 jaar aangepast aan wijzigingen in de economische structuur. De laatste ingrijpende wijziging heeft in 2008 plaatsgevonden. De indeling zal nu dus voor meerdere jaren hetzelfde blijven, wat het eenvoudiger maakt om indicatoren over meerdere jaren samen te stellen en te vergelijken.

Hoewel de SBI een vrij gedetailleerde classificatie is, kunnen niet alle topsectoren volledig op basis hiervan worden afgebakend. Sommige SBI-codes zijn namelijk te breed om onderscheid te kunnen maken tussen bedrijven die wel en niet binnen een topsector vallen. Wanneer we in een dergelijk geval de gehele SBI-code zouden meenemen in de afbakening, zou er te veel statistische 'ruis' ontstaan door bedrijven die, volgens de inzichten van de topteams en het beleid, niet tot de topsector behoren.

¹⁾ Meer informatie over de SBI is te vinden op de [CBS-website](#).

Alle topsectoren zijn in eerste instantie volledig op basis van SBI afgebakend. In overleg is bepaald voor welke topsectoren een SBI-afbakening voldoende is en voor welke topsectoren aanvullend maatwerk nodig is. Uiteindelijk kunnen vier topsectoren volledig op basis van de SBI afgebakend worden:

- Agri&food;
- Chemie;
- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;

Voor de overige vijf sectoren is aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau nodig:

- Creatieve industrie;
- Energie;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

Aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau

Voor de topsectoren die niet volledig op basis van SBI kunnen worden afgebakend, is dus aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau uitgevoerd. Hierbij zijn individuele bedrijven geselecteerd op basis van extra informatie over de topsector. Deze informatie is afkomstig uit secundaire bronnen, zoals ledenlijsten van brancheverenigingen. Een voorbeeld is dat we bedrijven uit de Gaming industrie aan de Creatieve industrie hebben toegevoegd op basis van de ledenlijst van de Dutch Gaming Association (DGA). Daarnaast hebben we waar mogelijk aanvullende criteria opgesteld waaraan bedrijven moeten voldoen. Bijvoorbeeld: van de ledenlijst worden alleen bedrijven in een bepaalde SBI-code geselecteerd. Dit resulteert uiteindelijk in een complete lijst maatwerkbedrijven voor de vijf maatwerktopsectoren. Per verslagjaar, dus van 2010 tot en met 2016, zijn aparte maatwerklijsten bijgehouden.

Om deze maatwerkbedrijven daadwerkelijk toe te voegen aan de topsectorafbakening worden de lijsten met maatwerkbedrijven op basis van Kamer van Koophandel (KvK)-gegevens (nummer en naam, adres, woonplaats: NAW) gekoppeld aan het Algemeen Bedrijven Register (ABR) van het CBS. Elk bedrijf in het ABR heeft een (anoniem) uniek identificeerbaar nummer op basis waarvan koppeling met alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS mogelijk is. Zo kunnen de indicatoren ook voor de maatwerkbedrijven berekend worden. Bij het bepalen van de maatwerkafbakening in het ABR hebben we de volgende beslisregels gehanteerd:

- De bedrijfseenheid van het ABR vormt de statistische eenheid voor de afbakening van topsectoren. We hebben hiervoor gekozen, omdat de bedrijfseenheid ook de statistische eenheid voor vrijwel alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS is. Deze beslisregel houdt in dat bedrijven in zijn geheel wel of niet tot een afbakening gerekend worden. De subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase (topsector Energie) vormt hierop een uitzondering. Hier wordt voor een aantal indicatoren aangesloten bij de Nationale Energie Verkenning (NEV), waar wel delen van bedrijven zijn toebedeeld aan de topsector (zie afbakening Energie in paragraaf 2.7).
- Van een bedrijf in het ABR dat uit meerdere bedrijfseenheden bestaat, worden alleen de relevante bedrijfseenheden meegenomen. Als een bedrijf in het ABR geregistreerd is als een lokale bedrijfseenheid (lokale vestiging van de bedrijfseenheid), nemen we de gehele bedrijfseenheid mee. De SBI- en NAW-gegevens zijn hiervoor leidend.

- Bedrijven worden alleen meegenomen als deze op peilmoment 1 december van een verslagjaar in het ABR teruggevonden worden. Dat lukt niet voor alle bedrijven die voorkomen op de ledenlijsten. Een belangrijke reden hiervoor is dat het peilmoment van de ledenlijsten niet altijd gelijk is aan het verslagjaar. Zie hiervoor ook paragraaf 2.3.
- Binnen een topsector mogen geen dubbeltellingen voorkomen en daarom heeft binnen een topsector de SBI-afbakening voorrang boven de maatwerkafbakening. Dit houdt in dat als een bedrijf al is meegenomen in de SBI-afbakening, deze niet meegenomen wordt in de maatwerkafbakening.

2.3 Algemene aandachtspunten afbakening

De methode voor de CBS-afbakening kent een aantal aandachtspunten waar rekening mee gehouden dient te worden bij het gebruik hiervan voor onderzoek:

- De SBI is een typering van hoofdactiviteit. Bedrijven worden in het ABR naar SBI ingedeeld op basis van economische hoofdactiviteit. Dit houdt in dat een bedrijf dat in meerdere sectoren actief is, aan één sector wordt toegedeeld. Hierdoor kunnen bedrijven ontbreken die slechts gedeeltelijk actief zijn in een topsector. Op basis van hoofdactiviteit kunnen bedrijven namelijk aan een andere sector zijn toegedeeld die niet wordt meegenomen in de afbakening. Een andere mogelijke vertekening betreft de bedrijven waarvan de hoofdactiviteit weliswaar tot een topsector behoort, maar die daarnaast ook in andere sectoren actief zijn. Deze nevenactiviteiten worden 'ten onrechte' ook meegerekend in de cijfers over de topsectoren. Dit aandachtspunt wordt ten dele ondervangen door het gebruik van maatwerkafbakeningen voor enkele topsectoren.
- Overlap topsectoren. Sommige SBI's en bedrijven komen in meerdere topsectoren voor. De totalen van de afzonderlijke topsectoren kunnen dus niet opgeteld worden tot een 'topsector totaal'-cijfer. Dit levert een overschatting op. Bij het berekenen van een totaal voor de topsectoren wordt voor deze overlap gecorrigeerd (zie hoofdstuk 4).
- Onderwijsinstellingen: Onderwijsinstellingen worden in principe niet meegenomen in de afbakening. Reden hiervoor is dat deze over het algemeen niet in hun geheel aan één topsector zijn toe te kennen en relevante 'deel'-instellingen in het ABR niet te onderscheiden zijn.

Aandachtspunten met betrekking tot het maatwerk:

- Kwaliteit bedrijvenlijsten. Voor het maatwerk zijn aanvullende bronnen gebruikt. Dit zijn bijvoorbeeld lijsten van bedrijven die lid zijn van relevante brancheverenigingen of bedrijvenplatforms. Deze lijsten hebben niet als primair doel de topsectoren af te bakenen. Deze zijn in overleg echter wel voor dit doel ingezet. Dit leidt ertoe dat aan de ene kant relevante bedrijven kunnen ontbreken en dat aan de andere kant minder relevante bedrijven juist wel kunnen voorkomen. Het CBS heeft geen invloed op welke bedrijven op deze lijsten terechtkomen. Om zo goed mogelijk gebruik te maken van de lijsten, zijn beslisregels opgesteld om met de grootste kans de juiste bedrijven te selecteren.

- Peilmoment bedrijvenlijsten. De bedrijvenlijsten die bij het maatwerk zijn gebruikt hebben niet altijd betrekking op het verslagjaar waarvoor deze zijn gebruikt in de Monitor topsectoren. Een belangrijke reden is dat deze niet altijd beschikbaar waren voor het juiste verslagjaar. We hebben hier zo goed mogelijk voor proberen te corrigeren door te kijken naar fusies, overnames en dergelijke. Dergelijke correcties zijn niet in alle gevallen mogelijk. In dat geval is uitgegaan van de bedrijvenlijst die het dichtst bij het verslagjaar ligt.
- Koppeling lijst maatwerkbedrijven met het ABR. Deze koppeling is niet altijd eenduidig. Zo bestaan grote bedrijven vaak uit meerdere bedrijfseenheden in het ABR. Voor deze bedrijven staat niet per definitie vast welke bedrijfseenheid relevant is voor de topsector. Een ander probleem betreft de kleine bedrijven waarbij gegevens op de ledenlijsten ontbreken of inconsistent zijn met gegevens in het ABR. In dit soort gevallen is per individueel bedrijf een keuze gemaakt om deze wel of niet mee te nemen in de afbakening op basis van de informatie die voor dat bedrijf beschikbaar was.
- Nieuwe afbakening maatwerk verslagjaren 2015 en 2016. Voor de Monitor topsectoren 2017 was er eenmalig gekozen voor een aanpak waarbij het maatwerk niet van een update werd voorzien. Dat betekende dat de maatwerklijst die betrekking had op de populatie in het verslagjaar 2014 (zoals samengesteld voor de Monitor topsectoren 2016) werd hergebruikt voor het verslagjaar 2015. Voor de Monitor topsectoren 2018 is wel weer een update van het maatwerk uitgevoerd. Er zijn nieuwe lijsten samengesteld voor zowel het verslagjaar 2015 als voor het verslagjaar 2016. Dit houdt in dat eerder gepubliceerde cijfers over 2015 in zeer beperkte mate kunnen afwijken van de nu gepubliceerde actuele cijfers.

2.4 Afbakening Agri&food

Agri&food

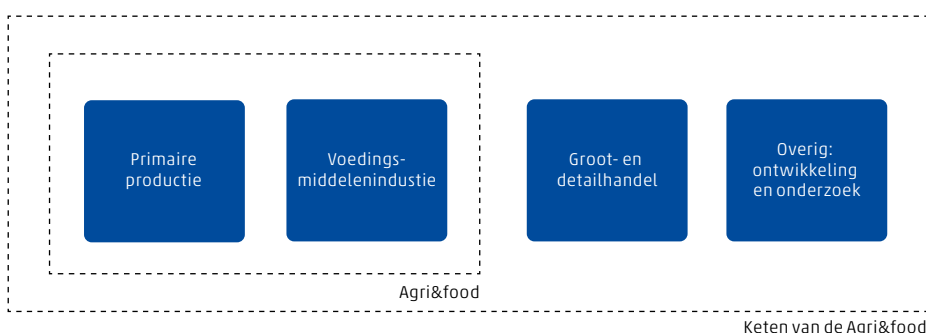
In de Agri&food draait het om de voedselketen. De kern van de Agri&food bestaat uit de primaire productie van (grondstoffen voor) levensmiddelen en de verwerking hiervan in de voedingsmiddelenindustrie. Bij de subsector Primaire productie moet met name gedacht worden aan de kleine boerenbedrijven op het gebied van akkerbouw en het fokken en houden van dieren. De verwerking van onder andere vlees, zuivel, suiker, groente en fruit en verschillende halffabricaten behoort tot de subsector Voedingsmiddelenindustrie.

Daarnaast wordt vaak ook de keten om deze twee kernactiviteiten heen tot de topsector Agri&food gerekend. Het gaat dan om de speciaal voor voedingsmiddelen bestemde logistiek, handel en financiële dienstverlening en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie.

2.4.1 Grafische weergave van de topsector Agri&food

De afbakening van de topsector Agri&food is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.4.2 Overzicht afbakening topsector Agri&food

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden	01.11		x	
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		x	
	Fokken en houden van dieren	01.40		x	
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren	01.50		x	
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw	01.61		x	
	Dienstverlening voor het fokken en houden van dieren	01.62		x	
	Behandeling van gewassen na oogst	01.63		x	
	Jacht	01.70		x	
	Visserij en kweken van vis en schaaldieren	3		x	
	Vervaardiging van voedingsmiddelen	10		x	
Voedingsmiddelenindustrie	Vervaardiging van dranken	11		x	
	Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen	46.11		x	
Groot- en detailhandel	Groothandel in granen, oliën, zaden en veevoer. Exclusief groothandel in ruwe tabak.	46.21 (behalve 46.21.7)		x	
	Groothandel in levende dieren	46.23		x	
Groot- en detailhandel (vervolg)	Groothandel in huiden, vellen, leer en halffabricaten van leer	46.24		x	
	Groothandel in voedings- en genotmiddelen. Exclusief groothandel in tabaksproducten.	46.3 (behalve 46.35)		x	
	Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren	46.61		x	
	Groothandel in machines voor de voedings- en genotmiddelenindustrie	46.68.2		x	
	Supermarkten en dergelijke winkels met een algemeen assortiment voedings- en genotmiddelen	47.11		x	
	Gespecialiseerde winkels in voedings- en genotmiddelen. Exclusief winkels in tabaksproducten	47.2 (behalve 47.26)		x	
	Markthandel in voedings- en genotmiddelen	47.81		x	
	Eet- en drinkgelegenheden	56		x	
	Vervaardiging kunstmeststoffen en stikstofverbindingen	20.15		x	
	Vervaardiging verdelgingsmiddelen en overige landbouwchemicaliën	20.20		x	
Overig	Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw	28.30		x	
	Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen	28.93		x	
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen	72.11.1		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1		x	

Aandachtspunten afbakening

- Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.21.2), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.31.1) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.11.1).

2.5 Afbakening Chemie

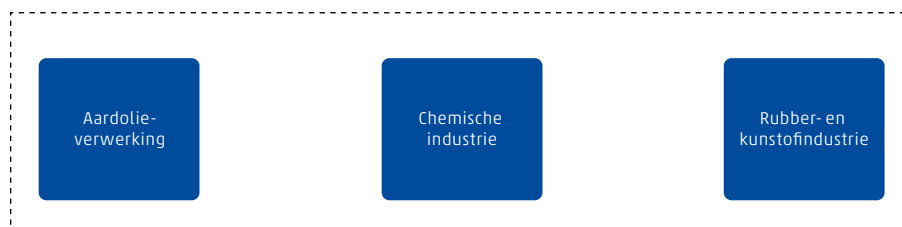

Chemie

De chemische industrie maakt grondstoffen en producten die terug te vinden zijn in bijna alle voorwerpen om ons heen. Denk aan bijvoorbeeld kunststoffen, maar ook aan coatings die hout of metaal beschermen, waardoor ze langer meegaan. Ook cosmetica, kleurstoffen en metalen berusten allemaal op chemische kennis. De topsector Chemie is verdeeld in drie subsectoren: Aardolieverwerking, Chemische industrie, en Rubber- en kunststofindustrie. Binnen de subsector Aardolieverwerking vallen alle activiteiten rondom de verwerking van aardolie, waaronder raffinage. De subsector Chemische industrie omsluit vele activiteiten, zoals de vervaardiging van industriële gassen, chemicaliën, reinigingsmiddelen, kunstmatige vezels, en kleurstoffen. Binnen de Rubber- en kunststofindustrie vallen niet alleen de productie van rubber en kunststof, maar ook de vervaardiging van producten zoals banden, buizen, verpakkingsmiddelen en bouwmaterialen. Om overlap met de topsector Life sciences & health te voorkomen, wordt de farmaceutische industrie niet tot de topsector Chemie geteld.

2.5.1 Grafische weergave van de topsector Chemie

De afbakening van de topsector Chemie is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.5.2 Overzicht afbakening topsector Chemie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Aardolie-verwerking	Vervaardiging van cokesovenproducten en aardolieverwerking	19		x	
Chemische industrie	Vervaardiging van chemische producten	20		x	
Rubber- en kunststof-industrie	Vervaardiging van producten van rubber en kunststof	22		x	

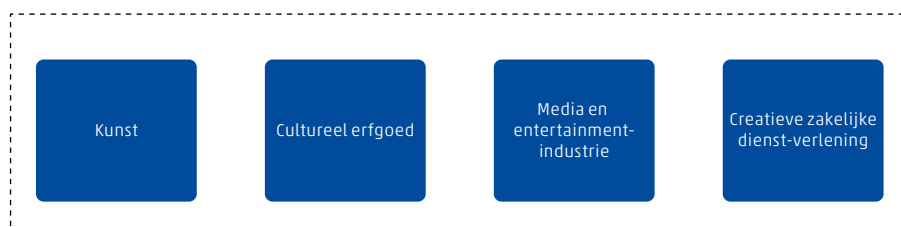
2.6 Afbakening Creatieve industrie

Creatieve industrie

De Creatieve industrie is al jaren één van de snelst groeiende sectoren van de Nederlandse economie. De Creatieve industrie is onder te verdelen in vier subsectoren: Kunst (o.a. podiumkunsten en scheppende kunst), Cultureel erfgoed (o.a. musea en monumentenzorg), Media en entertainmentindustrie (o.a. televisie- en radio-omroepen, platen- en filmmaatschappijen en gameontwikkelaars) en Creatieve zakelijke dienstverlening (o.a. mode, ontwerpers, architecten en reclamebureaus).

De Creatieve industrie omvat een uiteenlopende verzameling sectoren waarin de initiële creatie centraal staat: het creëren van vorm, betekenis of symbolische waarde. Ook de manier waarop zij die activiteiten vormgeven, het creatieve innovatieproces, speelt een belangrijke rol. Als topsector gaat het om bedrijven die vooral hun bestaansreden vinden in creativiteit, innovatie en ondernemerschap. Vooral in de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed speelt het winstoogmerk een minder grote rol dan in andere topsectoren.

2.6.1 Grafische weergave van de topsector Creatieve industrie

De afbakening van de topsector Creatieve industrie is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau op basis van relevante ledenlijsten. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.6.2 Overzicht afbakening topsector Creatieve industrie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Kunst	Beoefening van podiumkunst	90.01.1		x	
	Producenten van podiumkunst	90.01.2		x	
	Dienstverlening voor uitvoerende kunst	90.02		x	
	Schrijven en overige scheppende kunst	90.03		x	
Cultureel erfgoed	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven	91.01.9		x	
	Musea	91.02.1		x	
	Monumentenzorg	91.03		x	
Media en entertainment-industrie	Uitgeverijen	58		x	
	Productie en distributie van films en televisieprogramma's; maken en uitgeven van geluidsopnamen	59		x	
	Fotografie	74.20.1		x	
	Muziekmaatschappijen Uitgevers van: - audiovisuele content op digitale media en online - games en andere interactieve software		Ledenlijst NVPI		x
	Gaming industrie		Ledenlijst DGA		x
	Public relationsbureaus	70.21		x	
	Architectenbureaus	71.11		x	
Creatieve zakelijke dienstverlening	Reclamebureaus	73.11		x	
	Industrieel ontwerp en vormgeving	74.10		x	
	Digitale bureaus		Ledenlijst DDA		x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers (NVPI): De NVPI is de branchevereniging van de entertainmentindustrie en vertegenwoordigt het merendeel van de Nederlandse muziekmaatschappijen, uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en uitgevers van games en andere interactieve software²⁾.
- Ledenlijst Dutch Gaming Association: De DGA richt zich op een ieder die een professionele belangstelling heeft in games en die in Nederland is gevestigd³⁾.
- Ledenlijst Dutch Digital Agencies: De DDA is de branchevereniging en kennisorganisatie van de beste digitale bureaus. Gezamenlijk vertegenwoordigen ze de Nederlandse digitale industrie⁴⁾.

²⁾ www.nvpi.nl

³⁾ www.dutchgamesassociation.nl

⁴⁾ www.dutchdigitalagencies.com

Beslisregels maatwerk

- Muziekmaatschappijen; Uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en games en andere interactieve software
Alle bedrijven op de ledenlijst NVPI worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 64.20 en 70.10).
- Gaming industrie
Alle bedrijven van de ledenlijst DGA worden meegenomen met uitzondering van:
  - Opleidingsinstituten zoals hogescholen en universiteiten (SBI 85);
  - Advocatenkantoren (SBI 69.10);
  - Boekhoudkantoren (SBI 69.20).
- Digitale bureaus
Alle bedrijven op de ledenlijst DDA worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 64.20 en 70.10).

Aandachtspunten afbakening

- De creatieve mode-industrie kan op basis van SBI en ledenlijsten niet volledig worden afgebakend. Een deel van de creatieve mode-industrie valt binnen de SBI 74.10 (Industrieel design en vormgeving) die een onderdeel is van de afbakening van de Creatieve industrie. Maar binnen de SBI's voor industrie, groothandel en detailhandel zijn geen aparte categorieën voor de creatieve mode-industrie te onderscheiden. Dit onderdeel van de Creatieve industrie wordt daarom waarschijnlijk onderschat in de Monitor topsectoren.

2.7 Afbakening Energie

Energie

De groeiende vraag naar (duurzame) energie biedt allerlei kansen voor de Energiesector, bijvoorbeeld op het gebied van opwekking, transport en het verhandelen van (duurzame) energie.

De topsector Energie kan worden onderverdeeld in twee soorten bedrijven. De eerste groep bestaat uit bedrijven op het gebied van energieproductie- en voorziening: winning, verwerking, productie, transport en handel van, met name fossiele, energie en elektriciteit. In de Monitor topsectoren zijn deze bedrijven terug te vinden in de subsectoren 'Aardgas' en de 'Gerelateerde activiteiten'. De tweede groep bedrijven behoort tot de subsector 'Duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Bij de afbakening van deze subsector is aangesloten op de Nationale Energieverkenning⁵⁾. Voor de NEV zijn bedrijven geselecteerd die actief zijn in de keten rondom de productie van duurzame energie (niet-exploitatiefase), zoals bedrijven die zonnepanelen

⁵⁾ Sinds de NEV 2016 wordt deze subsector aangeduid als 'activiteiten uit investeringen in hernieuwbare energie en energiebesparing'. Voor de Monitor topsectoren handhaven we de 'oude' term 'duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Nationale Energieverkenning 2017, ECN, PBL, CBS en RVO.nl, 2017.

maken of onderzoekinstellingen die onderzoek doen naar nieuwe hernieuwbare energiebronnen. Indien indicatoren beschikbaar zijn vanuit de NEV, zijn deze voor de subsector 'Duurzame energie: niet-exploitatiefase' opgenomen in de Monitor topsectoren. De overige indicatoren zijn op basis van bronmateriaal uit de NEV apart voor de Monitor topsectoren samengesteld.

2.7.1 Grafische weergave van de topsector Energie

De afbakening van de topsector Energie is gedeeltelijk gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. De afbakening van de subsector 'Duurzame energie: niet-exploitatiefase' sluit aan bij de NEV en bestaat uit maatwerk.

In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.7.2 Overzicht afbakening topsector Energie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Aardgas	Winning van aardgas	06.20		x		
	Productie van aardgas	35.20		x		
	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas	9.10		x		
	Productie van elektriciteit door thermische, kern- en warmtekrachtcentrales	35.11.1		x		
Duurzame energie	Niet-exploitatiefase		NEV		x	
Gerelateerde activiteiten	Beheer en exploitatie van transportnetten voor elektriciteit, aardgas en warm water	35.12		x		
	Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen via leidingen	35.13		x		
	Handel in elektriciteit en in gas via leidingen	35.14		x		
	Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht	35.30		x		
	Vervaardiging van batterijen en accumulatoren	27.2		x		
	Speur- en ontwikkelingswerk		72.11.3			x
			72.19.2			

Topsector Energie in relatie tot de NEV

Afbakening 'duurzame energiesector'

De NEV beschrijft onder andere de economische aspecten van de energievoorziening in Nederland. De 'duurzame' energieactiviteiten (i.e. hernieuwbare energie en energiebesparing) die hierin beschreven worden, omvatten zowel exploitatieactiviteiten als activiteiten uit investeringen⁶⁾.

- Activiteiten uit investeringen: De bedrijven die actief zijn in waardeketens rondom de exploitatiefase, zoals de productie van hernieuwbare energiesystemen, R&D gericht op duurzame energietechnologieën, transport van windmolens, handel in biomassa. Ook bedrijven en instellingen die zich bezighouden met energiebesparing worden hierbij meegenomen.
- Exploitatieactiviteiten: winning, productie, omzetting, handel, opslag, transport en levering van hernieuwbare energie.

In de Monitor topsectoren zijn alleen de activiteiten uit investeringen vanuit de NEV meegenomen. De belangrijkste reden is dat hiervoor een lijst met bedrijven beschikbaar is. Voor de exploitatiefase bestaat geen complete lijst met bedrijven en zijn de uitkomsten in de NEV gebaseerd op ramingen die niet terug te leiden zijn naar individuele bedrijfseenheden. Voor de methodiek in de Monitor topsectoren die wordt gebruikt in de afbakening, de berekening van bepaalde indicatoren en berekening van het totaal topsectoren cijfer is het noodzakelijk dat informatie op bedrijfsniveau beschikbaar is.

Relatie tot de energiesector zoals gedefinieerd in de NEV

De NEV kent een brede afbakening van de energiesector waarin zowel de duurzame als niet-duurzame energie is meegenomen. Hieronder volgen kort de belangrijkste verschillen en overeenkomsten tussen de energiesector in de NEV en de topsector Energie in de Monitor topsectoren.

Overeenkomsten:

- De gaswinning en exploratie, de energienetwerken en de productie en handel in elektriciteit zijn onderdeel van zowel de topsector Energie als de energiesector in de NEV.
- De activiteiten in de waardeketen rondom hernieuwbare energie en energiebesparing zijn in beide publicaties meegenomen (duurzame energie niet-exploitatiefase in de Monitor topsectoren ofwel de activiteiten uit investeringen in hernieuwbare energie en energiebesparing in de NEV).
- Verschillen:
  - De raffinaderijen, oliewinning, benzinstations en groothandelaren in fossiele brandstoffen maken wel deel uit van de energiesector in de NEV maar zitten niet in de topsector Energie.

⁶⁾ Voorheen in de NEV bekend als de niet-exploitatiefase.

- De daadwerkelijke productie van hernieuwbare energie (exploitatiefase) zit wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.
  - De activiteiten in de waardeketen rondom conventionele energie zitten wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.
-

Bronnen maatwerk

- NEV: lijst bedrijven voor de Duurzame energie: niet-exploitatiefase.

Beslisregels maatwerk

- Duurzame energie: niet-exploitatiefase
  - We nemen de complete lijst bedrijven over vanuit de NEV.
  - Enkele bedrijven die in deze subsector zitten, komen ook in de SBI-afbakening voor. We kiezen er dan voor om het berekende aandeel 'duurzaam' van die bedrijven bij de subsector duurzame energie mee te nemen en het overgebleven deel bij de subsector Aardgas of bij de subsector Gerelateerde activiteiten.
- Speur- en ontwikkelingswerk
  - We rekenen tot deze topsector: bedrijven binnen de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de energiesector. Alleen bedrijven met minstens 2 werkzame personen worden meegenomen.
  - Wanneer een bedrijf ook in de NEV voorkomt (subsector Duurzame energie), nemen we het bedrijf mee bij de subsector Duurzame energie en niet bij de subsector Gerelateerde activiteiten.

Aandachtspunten afbakening

- Afbakening Duurzame energie: niet-exploitatiefase herzien in 2014. Voor twee categorieën bedrijven zijn in de NEV de uitkomsten niet gebaseerd op microdata van individuele bedrijven, maar modelmatig bijgeschat. Het gaat om de isolatiewerkzaamheden en de installatie van zonne- en windenergie. Voor deze twee groepen bedrijven waren dus geen microdata beschikbaar. In praktijk betekent dit dat voor de indicatoren die niet direct uit de NEV zijn overgenomen, deze bedrijven niet in de uitkomsten zitten. In de tabellen waar hier sprake van is, is dat aangegeven met een voetnoot.
- Aandelen Duurzame energie: niet-exploitatiefase. De bedrijven op de lijst uit de NEV kunnen naast duurzame energie ook andere activiteiten ontplooiën. Daarom zijn er in de NEV aandelen berekend die aangeven in welke mate een bedrijf zich bezighoudt met duurzame energie. Met deze aandelen is rekening gehouden in de indicatoren productie, toegevoegde waarde, werkzame personen, uitvoer van goederen, uitvoer van diensten, investeringen en werknemers voor deze subsector. Voor de overige indicatoren is dit conceptueel niet mogelijk. Een voorbeeld is de indicator voor oprichtingen. Een bedrijf wordt in zijn geheel wel of niet opgericht, een bedrijf kan niet gedeeltelijk opgericht worden. Voor de overige indicatoren wordt daarom geen rekening gehouden met de aandelen duurzame energie en is er voor deze subsector sprake van een bepaalde overschatting.

2.8 Afbakening High tech systemen en materialen

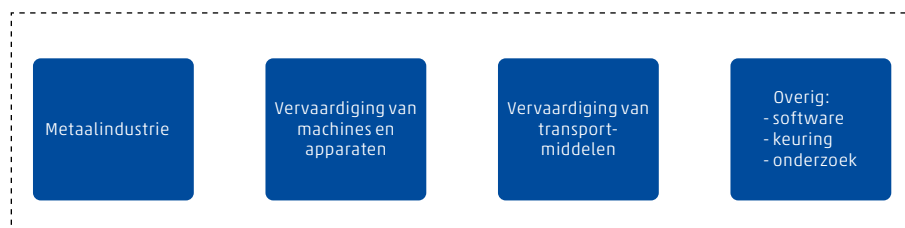
High tech systemen en materialen

De topsector High tech systemen en materialen ontwikkelt breed inzetbare, innovatieve producten en diensten voor industriële toepassingen. Kennis op het gebied van materialen en fotonica/optica speelt hierbij een belangrijke rol. Daarnaast maakt ICT een integraal onderdeel uit van de ontwikkelingen binnen de High tech systemen en materialen.

In de monitor omvat deze topsector hoofdzakelijk technologische activiteiten op het gebied van de metaalindustrie en de vervaardiging van machines, apparaten en transportmiddelen. Daarnaast wordt ook een deel van de keten om deze kernactiviteiten heen tot de topsector gerekend. Het gaat dan om het ontwikkelen, produceren en uitgeven van software, de keuring en controle van machines en apparaten en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van High tech systemen en materialen. De handel in High tech systemen en materialen producten wordt niet tot de topsector gerekend.

2.8.1 Grafische weergave van de topsector High tech systemen en materialen

De afbakening van de topsector High tech systemen en materialen is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Metaalindustrie	Vervaardiging van metalen in primaire vorm	24		x	
	Vervaardiging van reservoirs van metaal en van ketels en radiatoren voor centrale verwarming	25.2		x	
	Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)	25.3		x	
	Vervaardiging van wapens en munitie	25.4		x	
	Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal; poedermetallurgie	25.5		x	
	Oppervlaktebehandeling en bekleding van metaal; algemene metaalbewerking	25.6		x	
	Vervaardiging van gereedschap	25.73		x	
	Vervaardiging van stalen vaten e.d.	25.91		x	
	Vervaardiging van artikelen van draad en van kettingen en veren	25.93		x	
	Vervaardiging van bouten, schroeven en moeren	25.94		x	
	Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.	25.99		x	
Vervaardiging van machines en apparaten	Reparatie van producten van metaal	33.11		x	
	Vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur	26		x	
	Vervaardiging van elektrische apparatuur	27		x	
	Vervaardiging van overige machines en apparaten	28		x	
	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	32.50		x	
	Reparatie en onderhoud van machines	33.12		x	
	Reparatie van elektronische en optische apparatuur	33.13		x	
	Reparatie van elektrische apparatuur	33.14		x	
	Reparatie van overige apparatuur	33.19		x	
	Installatie van industriële machines en apparatuur	33.2		x	
	Vervaardiging van transportmiddelen	Vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing	22.11		x
Vervaardiging van overige producten van kunststof		22.29		x	
Vervaardiging van auto's		29.10		x	
Carrosseriebouw		29.20.1		x	
Vervaardiging van elektrische en elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's		29.31		x	
Vervaardiging van niet-elektrische en -elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's		29.32		x	
Vervaardiging van rollend spoor- en tramwegmaterieel		30.20		x	
Vervaardiging van vliegtuigen en onderdelen daarvoor		30.30		x	
Vervaardiging van militaire gevechtsvoertuigen		30.40		x	
Vervaardiging van transportmiddelen n.e.g.		30.9		x	
Reparatie en onderhoud van vliegtuigen		33.16		x	
Overig	Reparatie en onderhoud van overige transportmiddelen	33.17		x	
	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software	62.01		x	
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2		x	
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12		x	
	Keuring en controle van machines, apparaten en materialen	71.20.2		x	

2.9 Afbakening Life sciences & health

Life sciences & health

De topsector Life sciences & health is een innovatieve en technologie-intensieve sector gericht op de gezondheid van mens en dier. Deze topsector bestaat uit de deelgebieden Farmacie (o.a. vervaardiging van farmaceutische producten en grondstoffen), Medische instrumenten (o.a. vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen, bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur) en Onderzoek (o.a. medische laboratoria en al dan niet biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk).

Verschillende technologieën die aan de basis liggen van de topsector, zijn onder meer genomics, nanotechnologie, biotechnologie en bio-informatica. De topsector Life sciences & health is sterk verweven met andere topsectoren. Vooral de Agri&food en High tech systemen en materialen zijn van belang.

2.9.1 Grafische weergave van de topsector Life sciences & health

De afbakening van de topsector Life sciences & health is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.9.2 Overzicht afbakening topsector Life sciences & health

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Farmacie	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten	21		x	
Medische instrumenten	Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur	26.60		x	
	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	32.50		x	
Onderzoek	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van medische producten en farmaceutische processen en van voeding	72.11.2		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)	72.19.3		x	

Aandachtspunten afbakening

- Deze afbakening concentreert zich op Life sciences & health bedrijven en laat de publieke gezondheidszorg buiten beschouwing.

2.10 Afbakening Logistiek

Transport en opslag

Tot de Transport en opslag worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend. De sector Transport en opslag is in twee subsectoren opgedeeld. De subsector Transport en overslag richt zich voornamelijk op transport van goederen in alle mogelijke modaliteiten, zoals over de weg en het water. De tweede subsector richt zich op opslag, dienstverlening en supportactiviteiten. Hieronder vallen ook cargadoors, expediteurs en bedrijven die zich richten op ICT, advies en onderzoek op het gebied van logistiek. In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de Transport en opslag beschreven. Dit houdt in dat logistieke activiteiten in de industrie, handel, retail (bijvoorbeeld distributiecentra in de groothandel), bouw en andere (top)sectoren niet zijn meegenomen.

2.10.1 Grafische weergave van de topsector Transport en opslag

Logistiek: een andere benadering

Logistiek kan op twee manieren benaderd worden, als sector of als functie. Tot de logistieke sector worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend: Transport en opslag. Binnen de topsector Logistiek zelf wordt logistiek echter als functie beschouwd. Als functie snijdt logistiek door sectorale classificaties heen. Het gaat dan om alle logistieke activiteiten die in het bedrijfsleven worden ontplooid. Denk bijvoorbeeld aan een distributiecentrum in de modesector, een bloemenveiling of een bedrijf(sonderdeel) in de chemie dat goederenstromen wereldwijd effectief en efficiënt aanstuurt. Logistiek is voor de meeste bedrijven een nevenactiviteit die niet goed te onderscheiden is van de overige activiteiten binnen het bedrijf. Voor de meeste indicatoren is het binnen de onderzoeksopzet van de monitor niet mogelijk een functionele benadering toe te passen. Daarom is het CBS primair uitgegaan van de Sector Transport en opslag. In de Monitor topsectoren 2017 zijn ook resultaten opgenomen een alternatieve (functionele) benadering van de topsector logistiek.

De afbakening van de Transport en opslag is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.10.2 Overzicht afbakening Transport en opslag

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Transport en overslag	Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)	49.10			x
	Goederenvervoer per spoor	49.20		x	
	Goederenvervoer over de weg	49.4		x	
	Transport via pijpleidingen	49.50		x	
	Zee- en kustvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.20		x	
	Binnenvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.40		x	
	Goederenvervoer door de lucht	51.2		x	
	Post en koeriers	53		x	
Opslag, dienstverlening en support- activiteiten	Opslag	52.1		x	
	Dienstverlening voor vervoer	52.2		x	
	ICT, advies en onderzoek		logistiek.nl		x

Bronnen maatwerk

- De bron voor het maatwerk in deze subsector is de leverancierslijst van Logistiek.nl.

Beslisregels maatwerk

– *Vervoer per spoor*

Goederen- en personenvervoer zijn niet goed van elkaar te onderscheiden in het ABR. Daarom zijn naast de SBI 49.20 (goederenvervoer per spoor) ook bedrijven uit SBI 49.10 (personenvervoer per spoor) waarvan duidelijk was dat deze aan goederenvervoer deden, meegenomen in de afbakening.

– *ICT, advies en onderzoek*

- We selecteren de leveranciers op de ledenlijst van Logistiek.nl met de branchefocus 'Logistiek en transport' of 'Onbekend'.
- Voor de verslagjaren 2010 en 2011 was het mogelijk bedrijven te selecteren in de categorieën 'Automatisering' en 'Diensten- adviesbureaus'. Vanaf verslagjaar 2012 bestond deze indeling niet meer en zijn in overleg met Logistiek.nl bedrijven geselecteerd in de categorieën: 'Auto ID & voice', 'Enterprise Resource Planning', 'Supply Chain Management', 'Transport en distributie' en 'Warehouse management systems'. Deze selectie moet een vergelijkbare groep bedrijven opleveren.
- Bedrijven met branchefocus 'Logistiek en transport' nemen we allemaal mee, exclusief holdings (SBI 64.20 en 70.10). Dit betekent dat we ook bedrijven meenemen die zich op basis van hun website op functionele logistiek lijken te richten en niet op de sectorale logistiek zoals afgebakend in bovenstaande tabel.
- Voor de leveranciers die geen branchefocus hebben opgegeven (branchefocus 'Onbekend') maken wij op basis van hun website een inschatting van hun branchefocus. Alleen bedrijven die zich richten op de sectorale of functionele logistiek nemen we mee.

Aandachtspunten afbakening

- Door een verandering in de indeling van de categorieën van de ledenlijst logistiek.nl wijkt de groep bedrijven die voor verslagjaren 2010 en 2011 zijn geselecteerd voor het maatwerk iets af van de bedrijven die vanaf verslagjaar 2012 zijn geselecteerd. Dit levert voor sommige indicatoren een kleine trendbreuk op. De subsector Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten zal vanaf 2012 voor een aantal indicatoren iets lagere uitkomsten laten zien. De ledenlijst van logistiek.nl is vanaf 2014 niet meer beschikbaar. Voor het samenstellen van de maatwerklijsten over 2015 en 2016 is daarom gebruik gemaakt van de ledenlijst van 2014.

2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen omvat de gehele tuinbouwketen vanaf het bouwen van de kassen, het telen van de zaden tot aan het veilen van groenten, fruit en bloemen. De bedrijven uit de Tuinbouw en uitgangsmaterialen zijn in de monitor onderverdeeld in twee subsectoren. De eerste subsector, Primaire

productie, bestaat uit alle bedrijven binnen de primaire productie van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen, zoals de teelt van zaden, groenten en sierplanten. De bedrijven in de keten rondom de primaire productie zijn geclusterd in de subsector Overig. Deze subsector bestaat uit de toeleveranciers van de glastuinbouw zoals kassenbouwers, dienstverleners binnen de tuinbouw, behandelaars van zaden en gewassen na de oogst, groothandelaren en veilingen binnen de tuinbouw en tot slot speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van de tuinbouw.

2.11.1 Grafische weergave van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De Monitor topsectoren beschrijft de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen volgens twee verschillende gezichtspunten. De informatie van het CBS over deze topsector heeft een sectorale benadering. Dat wil zeggen dat de gegevens betrekking hebben op alle productieprocessen van de branches binnen de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Dat is inclusief de geproduceerde nevenactiviteiten door de tuinbouw, zoals akkerbouwproductie door tuinbouwbedrijven. Deze werkwijze maakt de topsectoren onderling vergelijkbaar. In de Monitor topsectoren 2017 zijn ook resultaten over Tuinbouw en uitgangsmaterialen conform de Agrocomplex benadering van Wageningen Economic Research. In deze paragraaf wordt alleen de sectorale afbakening van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen beschreven.

De afbakening is grotendeels gebaseerd op basis van de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.11	Ledenlijst Plantum		x	
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		x		
	Teelt van eenjarige gewassen	01.19		x		
	Druiventeelt	01.21		x		
	Teelt van pit- en steenvruchten	01.24		x		
	Teelt van overige boomvruchten, kleinfruit en noten	01.25		x		
	Teelt van specerijgewassen en van aromatische en medicinale gewassen	01.28		x		
	Teelt van overige meerjarige gewassen	01.29		x		
	Teelt van sierplanten	01.30		x		
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren → plantaardig uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.50	Ledenlijst Plantum			x
Overig	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.61	Ledenlijst Plantum		x	
	Behandeling van gewassen na de oogst → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.63	Ledenlijst Plantum		x	
	Behandeling van zaden voor vermeerdering	01.64		x		
	Bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal (veredeling, vermeerdering, opkweek, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum (voor zover nog niet in andere SBI's)		Ledenlijst Plantum			x
	Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten	46.21.2		x		
	Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen assortiment → glastuinbouw, uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijsten AVAG en Plantum	46.21.8	Ledenlijsten AVAG en Plantum			x
	Groothandel in overige akkerbouwproducten → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	46.21.9	Ledenlijst Plantum			x
	Groothandel in bloemen en planten	46.22		x		
	Groothandel in groenten en fruit	46.31.1		x		
	Toeleveranciers uit de sector glastuinbouw (kassenbouw, installatie, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst AVAG (voor zover nog niet in andere SBI's)		Ledenlijst AVAG			x
	Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten Maatwerk: Veilingen tuinbouw	82.99.1	Alleen tuinbouw			x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen	72.11.1	Alleen plantaardig			x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen	72.11.3	Alleen plantaardig			x
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1	Alleen plantaardig			x
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2	Alleen plantaardig			x
	Overig speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied (niet biotechnologisch)	72.19.9	Alleen plantaardig			x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Plantum: Plantum is een branchevereniging voor bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal⁷⁾. De leden van Plantum zijn actief in veredeling, vermeerdering, opkweek en handel van zaden, bollen, knollen, stekken en jonge planten.
- Ledenlijst AVAG. AVAG is een brancheorganisatie van de Nederlandse kassenbouw- en installatiesector⁸⁾.

⁷⁾ www.plantum.nl

⁸⁾ www.avag.nl

Beslisregels maatwerk

- *Primaire productie van tuinbouwproducten*
We rekenen graszaad en het uitgangsmateriaal voor de akkerbouwgewassen (inclusief poot aardappelen) ook tot de sector tuinbouw en selecteren hiervoor de bedrijven die lid zijn van Plantum plus een SBI-code 01.11 (Teelt van granen peulvruchten en oliehoudend zaden) of 01.50 hebben (Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren).
- *Behandeling van plantaardig uitgangsmateriaal*
We selecteren alle bedrijven op de ledenlijst van Plantum die een SBI-code 01.61 (Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw) of 01.63 (Behandeling van gewassen na de oogst) hebben.
- *Andere activiteiten op gebied van plantaardig uitgangsmateriaal (excl. groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van Plantum met één van de volgende SBI-codes:
  - 16.24 Vervaardiging van houten emballage
  - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
  - 28.93 Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
  - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
  - 72.19.2 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
  - 72.19.3 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)
- *Kassenbouw en installatiebouw (exclusief groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van AVAG met één van de volgende SBI-codes:
  - 22.21 Vervaardiging van platen, folie, buizen en profielen van kunststof
  - 23.99 Vervaardiging van overige producten van beton, gips en cement
  - 25.11 Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan
  - 25.21 Vervaardiging van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
  - 25.99 Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.
  - 26.51 Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur
  - 28.15 Vervaardiging van tandwielen, lagers en overige drijfwerkelementen
  - 28.22 Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen
  - 28.25 Vervaardiging van machines en apparaten voor industriële koeltechniek en klimaatregeling
  - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
  - 33.22.1 Installatie van machines voor algemeen gebruik (geen gereedschap)
  - 41.20 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw
  - 43.21 Elektrotechnische bouwinstallatie
  - 43.22 Loodgieters- en fitterswerk; installatie van sanitair en van verwarmings- en luchtbehandelingsapparatuur
  - 43.29 Overige bouwinstallatie
  - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software

- *Groothandel en handelsbemiddeling*
We selecteren alle bedrijven met een SBI code 46.21.2 (Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten), 46.22 (Groothandel in bloemen en planten) en 46.31.1 (Groothandel in groenten en fruit). Binnen de SBI-code 46.11 zijn de grotere bedrijven (40 werknemers of meer) geselecteerd die aan handelsbemiddeling doen ten behoeve van de tuinbouw. Daarnaast worden ook bedrijven van de ledenlijsten van AVAG en Plantum geselecteerd als ze één van de volgende SBI-codes hebben:
  - 46.11 Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen
  - 46.21.8 Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen sortiment
  - 46.21.9 Groothandel in overige akkerbouwproducten
  - 46.61 Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren
  - 46.69.2 Groothandel in machines en apparaten voor warmte-, koel- en vriestechniek
  - 46.69.4 Groothandel in appendages, technisch toebehoren e.d.
  - 46.69.9 Groothandel in overige machines, apparaten en toebehoren voor industrie en handel n.e.g.
  - 46.73.4 Groothandel in vlakglas
  - 46.73.8 Groothandel gespecialiseerd in overige bouwmaterialen
  - 46.75.2 Groothandel in bestrijdingsmiddelen en kunstmeststoffen
- *Tuinbouwveilingen*
Binnen de SBI-code 82.99.1 (Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten) zijn bedrijven geselecteerd die aan veilingen doen ten behoeve van de tuinbouw.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.1 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen), 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.1 (Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Bedrijven binnen deze SBI-codes worden meegenomen als het aantal werkzame personen minstens 2 is.

Aandachtspunt afbakening

- Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.212), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.311) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.111).

2.12 Afbakening Water

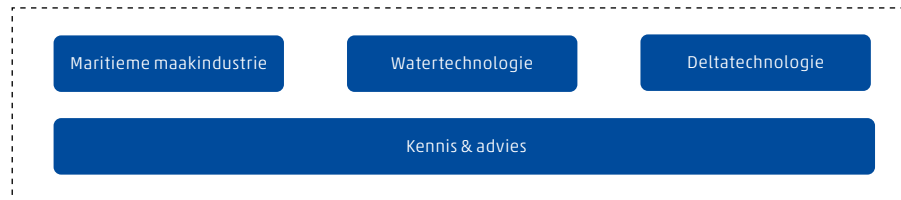

Water

Nederland is in meerdere opzichten onlosmakelijk verbonden met water. De topsector Water beslaat dan ook bedrijven uit sterk verschillende deelgebieden. De eerste is de subsector Maritieme maakindustrie. Hierbij gaat om scheepswerven voor scheepsbouw of scheepsreparatie. Tot deze subsector behoren ook de leveranciers van de schepenbouwers en -reparateurs. Het onderwerp van de subsector Watertechnologie is drinkwater. Deze subsector zorgt door de winning, de distributie en de zuivering van water voor schoon en voldoende drinkwater voor de bevolking. Ten derde is er de subsector Deltatechnologie. Zonder de deltatechnologie zou het Nederland van vandaag een stuk kleiner zijn. Voornamelijk vanwege de deltawerken staat Nederland op het gebied van water op de kaart. Voor alle genoemde deelgebieden is onderzoek en specialistische kennis nodig. Dit is geclusterd in het vierde deelgebied, de subsector kennis en advies. De topsector Water omvat hiermee een breed scala aan activiteiten.

2.12.1 Grafische weergave van de topsector Water

De afbakening van de topsector Water is deels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.12.2 Overzicht afbakening topsector Water

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Maritieme maakindustrie	Bouw van schepen en drijvend materieel	30.11		x	
	Bouw van sport- en recreatievaartuigen	30.12		x	
	Reparatie en onderhoud van schepen	33.15		x	
	Dienstverlening winning van aardgas Maatwerk: Offshore industrie	09.10			x
	Geen SBI Maatwerk: Toeleveranciers van maritieme sector			Ledenlijst Scheepsbouw NL	
Water-technologie, watervoorziening en afvalwaterbehandeling	Winning en distributie van water	36.00		x	
	Afvalwaterinzameling en -behandeling Maatwerk: Enkel private sector	37.00			
	Behandeling van onschadelijk afval Maatwerk: grondstofterugwinning (fosfaat).	38.21			
	Productie van apparaten		MIT-Water TKI-Water-technologie		x
Delta-technologie	Leggen van riolerings, buizen en pijpleidingen; aanleg van bronbemaling	42.21		x	
	Natte waterbouw	42.91		x	
	Bouw van kunstwerken	42.13			x
Kennis en advies	Speur- en ontwikkelingswerk Kennisinstelling	72.11.3 72.19.2 72.19.9			x
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12	Ledenlijst Scheepsbouw NL MIT-Water TKI-Water-technologie NWP		x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Scheepsbouw Nederland (Scheepsbouw NL): Scheepsbouw NL is de gezamenlijke organisatie van Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie (VNSI) en Vereniging Holland Marine Equipment⁹⁾.
- Ledenlijst Netherlands Water Partnership (NWP): Het NWP is een publiek-private netwerkorganisatie¹⁰⁾.
- Lijst met voorlopige aanvragers TKI-regeling Watertechnologie: Om innovaties te stimuleren en economische waarde te creëren uit ontwikkelde kennis, is eind 2012 de TKI-regeling (Topconsortia Kennis en Innovatie) van kracht geworden. Voor elk van de clusters binnen de topsector Water zijn TKI's ingericht. Binnen de TKI Watertechnology werken private partijen en kennisinstututen samen aan onderzoeksprojecten.
- Deelnemerslijst van Mkb Innovatiestimulering Topsector water (MIT-Water): De MIT is gericht op de negen topsectoren. Voor elke topsector is een budget beschikbaar. De topsector Water heeft gekozen om in 2014 ondersteuning aan het mkb op de volgende manieren mogelijk te maken: kennisvouchers, haalbaarheidsstudies en R&D samenwerkingsprojecten.

⁹⁾ Scheepsbouw.nl is niet meer actief. Voor de maatwerkafbakening vanaf 2014 zijn oude lijsten toegepast.

¹⁰⁾ www.nwp.nl

Beslisregels maatwerk

- *Offshore industrie*
Binnen de subklasse van de dienstverlening voor winning van aardolie en aardgas (SBI-code 09.10) zijn alleen bedrijven met industriële productie ten behoeve van offshore werkzaamheden meegenomen.
- *Toeleveranciers Maritieme maakindustrie*
Van de ledenlijst Scheepsbouw NL worden de bedrijven uit de industriële productie en de bouwnijverheid meegenomen. Dit zijn SBI-codes 19 t/m 32 (exclusief 30.11, 30.12) en SBI-codes 41, 42 en 43.
- *Afvalwaterinzameling en -behandeling*
De bestaande subklasse afvalwaterinzameling en -behandeling is te breed (SBI-code 37), de overheidsbedrijven (zoals waterschappen) hierin worden niet meegenomen.
- *Behandeling van onschadelijk afval*
De bestaande subklasse behandeling van onschadelijk afval is te breed (SBI-code 38.21), hieruit worden alleen bedrijven meegenomen die fosfaat terugwinnen uit afvalwater.
- *Productie van apparaten t.b.v. watertechnologie*
Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de deelnemerslijst MIT-Water en voorlopige aanvragers van de TKI-Watertechnologie. Van deze lijsten worden de bedrijven uit de industriële productie meegenomen (SBI-codes 19 t/m 32).
- *Bouw van kunstwerken*
De SBI-code bouw van kunstwerken (SBI-code 42.13) omvat bedrijven die actief zijn in de bouw van kunstwerken, zoals bruggen, tunnels, viaducten. Wij hebben binnen deze SBI via maatwerk gezocht naar bedrijven met toepassingen in de deltatechnologie en waterbouw. Hieronder vallen bedrijven die actief zijn bij de bouw van onder andere bruggen, tunnels, aquaducten, kademuren en sluisen.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.199 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven met minstens 2 werkzame personen die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de watersector.
- *Ingenieurs en overig technisch ontwerp binnen de topsector*
Alle bedrijven op de ledenlijsten NWP en Scheepsbouw NL, op de deelnemerslijst MIT-water of op de lijst voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie en met SBI-code 71.12 (ingenieurs en overig technisch ontwerp) worden meegenomen.

Aandachtspunten afbakening

- In de Monitor topsectoren uit 2012 is voor de afbakening van de subklasse productie van apparaten t.b.v. watertechnologie gebruik gemaakt van de deelnemerslijst van IP watertechnologie (IPW). In 2011 is IPW echter afgesloten. Daarom is in de Monitor topsectoren uit 2014 (vanaf verslagjaar 2012) de IPW deelnemerslijst vervangen door twee alternatieve lijsten, namelijk de deelnemerslijst MIT-Water en de lijst met voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie. Hierdoor wijkt de afbakening van de topsector Water voor dit onderdeel vanaf verslagjaar 2012 af met de afbakening van verslagjaren vóór 2012.

- De topsector Water is een relatief kleine topsector waarvoor relatief veel maatwerk heeft plaatsgevonden. Om ervoor te zorgen dat de invloed van enkele grote bedrijven die op de maatwerklijsten voorkomen maar relatief weinig met Water te maken hebben niet onevenredig groot is en voor vertekening van de cijfers zorgt, is voor deze grote bedrijven een extra beslisregel toegepast. Alleen bedrijven van 250 of meer werkzame personen die op één van de vier maatwerklijsten (NWP, Scheepsbouw NL, MIT-Water en TKI-Watertechnologie) staan en waarvan uit hun jaarverslagen, bedrijfsprofiel en/of website blijkt dat hun activiteiten 50 procent of meer aan de topsector Water gerelateerd zijn, worden meegenomen in de afbakening van de topsector Water.
- De ledenlijst van Scheepsbouw NL is beschikbaar tot en met 2014. Voor het samenstellen van de maatwerklijsten over 2015 en 2016 is daarom wederom gebruik gemaakt van de lijst uit 2014.

3.

Indicatoren

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de indicatoren die in de monitor zijn berekend voor de verschillende topsectoren. Daarbij gaat het om de bron waaruit de indicatoren afkomstig zijn, het peilmoment, de definitie, eventuele bijzonderheden en wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2017. We beginnen dit hoofdstuk met enkele algemene aandachtspunten voor de indicatoren waarmee rekening gehouden dient te worden bij de interpretatie van de uitkomsten.

3.2 Algemene aandachtspunten indicatoren

Steekproeven

Een aantal indicatoren uit deze monitor is gebaseerd op steekproeven. Het ontwerp van deze steekproeven is niet specifiek gericht op het waarnemen van de topsectoren. Hierdoor kan de dekking van de topsectoren in de indicatoren niet altijd optimaal zijn. Bij de interpretatie van de cijfers dient hiermee rekening te worden gehouden. Dit geldt niet voor de indicatoren die gebaseerd zijn op (vrijwel) integrale waarneming op basis van registraties (uitvoer van goederen, aantallen bedrijven, oprichtingen en opheffingen).

Afronding en onderdrukking cijfers

Uitkomsten gebaseerd op steekproefonderzoek kennen een bepaalde betrouwbaarheidsmarge. Om hiermee rekening te houden zijn de cijfers afkomstig uit steekproeven in de tabellen afgerond. Ook kennen sommige brongegevens een minimale publicatiegrens en zijn cijfers afgerond voor een betere leesbaarheid. Bedragen of aantallen onder de geldende grens worden niet in de tabellen weergegeven (=onderdrukt). Voor een aantal indicatoren gelden specifieke regels voor afrondingen, publicatiegrenzen en betrouwbaarheidsmarges.

Voorlopige cijfers

Een aantal indicatoren is gebaseerd op (nader) voorlopige gegevens. In de tabellenset is dit duidelijk aangegeven met een * als de cijfers nog voorlopig zijn en met een ** als het om nader voorlopige cijfers gaat.

Indicatoren afkomstig van verschillende bronnen

Bij het samenstellen van de indicatoren voor de Monitor topsectoren is gebruik gemaakt van veel verschillende registraties en enquêtes die beschikbaar zijn binnen het CBS. In de monitor komen de uitkomsten die zijn berekend op basis van deze verschillende bronnen, allemaal samen. Het is binnen de onderzoekopzet niet mogelijk al deze uitkomsten voor de ruim 30 indicatoren helemaal consistent te maken met elkaar (zoals bijvoorbeeld wel gebeurt in de nationale rekeningen van het CBS). Hierdoor kan het voorkomen dat als uitkomsten uit verschillende bronnen met elkaar worden geconfronteerd, dit tot bepaalde onduidelijkheden kan leiden. Een voorbeeld is de vergelijking van de productiewaarde en toegevoegde waarde met de uitvoerwaarde van goederen voor de subsector Primaire productie van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Deze uitvoer is laag vergeleken met de productiewaarde en toegevoegde waarde. Dit is onder meer te verklaren doordat de productiewaarde en toegevoegde waarde afkomstig zijn uit een andere bron (de productiestatistieken/NR) dan de uitvoerwaarde van goederen (Statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG)). In de IHG is de uitvoer van tuinbouwgoederen ondergebracht bij bedrijven (bijvoorbeeld de groothandel) die vallen in een andere subsector van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen: Overig. In dit geval is het dan beter om de uitvoer van goederen niet op het niveau van de subsector te interpreteren maar voor de Tuinbouw en uitgangsmaterialen als geheel.

Samenvattend

Topsectoren zijn zoals eerder aangegeven geen standaard statistische concepten en voor bepaalde sectoren moest maatwerk worden verricht. Ook is gebruik gemaakt van een grote verscheidenheid aan statistieken die niet voor dit specifieke doel zijn opgezet. In een aantal gevallen zijn daarbij keuzes gemaakt, bijvoorbeeld om topsectoren te kunnen vergelijken en optellen. Bij dit type onderzoek is de methodologie daarom nooit helemaal uitontwikkeld en wordt altijd kritisch gekeken naar mogelijke verbeteringen.

3.3 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte)

Indicator

Productiewaarde in lopende prijzen

Toegevoegde waarde in lopende prijzen

Productiewaarde in constante prijzen (basisjaar 2015)

Toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2015)

Werkzame personen

Werkzame personen (in fte)

<i>Bron(nen)</i>	Nationale rekeningen (NR) Productiestatistieken (PS) Landbouwtelling (LT) Nationale Energieverkenning (NEV) Polisadministratie Zelfstandigencomponent uit het Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden (SSB)
<i>Beschrijving van de bron</i>	<p>De hoofdbronnen zijn de NR en de PS. De NR vormen de basis voor de cijfers. Wanneer het detailniveau van de NR data onvoldoende is om cijfers voor een subsector te berekenen, zijn de PS gebruikt om het aandeel van deze subsector te bepalen. Daarbij zijn aanvullende bronnen gebruikt voor subsectoren die in de PS ontbreken. Zo is voor de subsector Primaire productie (Agri&food) gebruik gemaakt van de LT. Voor de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed (Creatieve industrie) zijn de Polisadministratie en Zelfstandigencomponent gebruikt. Voor de subsector Duurzame energie is de NEV gebruikt.</p> <p><i>PS</i></p> <p>De PS geven inzicht in verschillende opbrengsten en kosten per bedrijfstak. Van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen (kleinbedrijf) wordt de informatie verkregen uit registraties van de Belastingdienst of door middel van enquêtering op steekproefbasis. Dit is afhankelijk van de bruikbaarheid van de fiscale informatie voor statistische doeleinden en varieert per branche/bedrijfstak. Bedrijven met 10 tot 50 werkzame personen worden steekproefsgewijs benaderd met een vragenlijst. Bedrijven met 50 of meer werkzame personen ontvangen allemaal een enquêteformulier.</p> <p><i>NR</i></p> <p>De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn productie, inkomensvorming, inkomensverdeling, bestedingen en financiering.</p> <p><i>LT</i></p> <p>De LT geeft een beschrijving van de structuur van de Nederlandse agrarische sector (gegevens over bedrijven, veestapel, gewassen en speciale onderwerpen).</p> <p><i>NEV</i></p> <p>De NEV beschrijft onder andere de duurzame energiesector in Nederland waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de niet-exploitatiefase en de exploitatiefase van duurzame energie. In de Monitor topsectoren is alleen de niet-exploitatiefase meegenomen.</p> <p><i>Polisadministratie</i></p> <p>De polisadministratie bevat gegevens van banen in een inkomstenperiode en is gebaseerd op data uit de loonaangiften.</p>

Peilmoment
Operationalisering

Zelfstandigencomponent

De zelfstandigencomponent bevat gegevens over personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad. De aangiftegegevens inkomstenbelasting (IB) vormen de basis.

Gehele verslagjaar

Productiewaarde: Productiewaarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De productiewaarde is de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, evenals de waarde van producten met een markequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Toegevoegde waarde: Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De toegevoegde waarde is het verschil tussen de productiewaarde (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw).

Lopende prijzen: Ook wel de waarde in werkelijke prijzen, de prijzen van de betreffende verslagperiode.

Constance prijzen: Waarde uitgedrukt in prijzen van een bepaalde basisperiode. In deze publicatie is het basisjaar 2015. Hierin is gecorrigeerd voor prijsontwikkelingen (inflatie). Het geeft een indicatie van de reële groei.

Werkzame personen: Gemiddeld aantal werkzame personen (werknemers en zelfstandigen).

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week.

Werkzame personen in fte: Gemiddeld aantal werkzame personen in fte (fulltime-equivalent).

Bijzonderheden

- Net als in de vorige monitor is voor de economische kernvariabelen een recenter jaar toegevoegd (het verslagjaar 2017). Dit zijn voorlopige cijfers. Deze zijn alleen beschikbaar per topsector en dus niet voor subsectoren. Voor de raming voor 2017 worden gegevens uit de nationale rekeningen 2017 gecombineerd met de afbakening 2016 en gegevens uit de Productiestatistieken 2016. Een raming houdt altijd onzekerheid in.
- Net als in de vorige monitor zijn voorlopige cijfers vervangen door definitieve cijfers. In dit geval is het verslagjaar 2016 definitief gemaakt voor de productiewaarde en toegevoegde waarde. Bij het definitief maken van de cijfers in de bronstatistiek worden altijd structuurwijzigingen en SBI herzieningen (bijv. verschuiving van bedrijven van de ene naar de andere bedrijfstak) vanuit het ABR meegenomen.
- De Arbeidsrekeningen lopen altijd een extra jaar achter. De cijfers met betrekking tot werkzame personen zijn nu definitief voor 2015. Verslagjaar 2016 is nader voorlopig en 2017 is voorlopig.

- De hele reeks is aangepast aan de gereviseerde NR cijfers die in 2018 zijn verschenen.

3.4 Investeringen in materiële vaste activa

<i>Indicator</i>	Investeringen in materiële vaste activa
<i>Bron</i>	Investeringen in computers en randapparatuur Investeringsstatistiek
<i>Beschrijving van de bron</i>	De statistiek 'Investeringen' beschrijft op jaarbasis de door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa. Voor dit onderzoek is op basis van SBI en bedrijfsomvang een gestratificeerde steekproef getrokken uit de onderzoekspopulatie. Bedrijven met 20 of meer werkzame personen zijn alle in het onderzoek betrokken. De steekproeffractie van de investeringsenquête bedraagt doorgaans circa 8 procent, dat wil zeggen dat één op de elf bedrijven uit de populatie bij het onderzoek is betrokken. De steekproef omvat daarmee iets meer dan 50 duizend bedrijven. Gehele verslagjaar.
<i>Peilmoment</i>	Investeringen in materiële vaste activa: De door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa per jaar in miljoenen euro's.
<i>Operationalisering</i>	Materiële vaste activa zijn goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke). Computers en randapparatuur: Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.
<i>Bijzonderheden</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Niet alle SBI-codes worden waargenomen Alleen bedrijven die vallen onder de SBI 2008-codes 016, 06-33, 35-39, 41-43, 45-47, 49-53, 55-56, 58-63, 68-75, 77-82 en 95-96 worden waargenomen. Dit betekent dat met name de Primaire productie van de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen niet worden waargenomen in de Investeringsstatistiek.

3.5 Uitvoer van goederen

<i>Indicator</i>	Uitvoerwaarde van goederen Wederuitvoer van goederen Exporteurs van goederen
<i>Bron</i>	Statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG)
<i>Beschrijving van de bron</i>	De populatie van de IHG bestaat uit alle bedrijven met een Nederlands btw-nummer die goederenhandel met het buitenland voeren. Deze bedrijven zijn voor een groot deel te koppelen aan het ABR. Het ABR omvat alle bedrijven met een vestiging in Nederland die een bijdrage leveren aan de binnenlandse productie. Deze koppeling maakt het mogelijk om per bedrijf aan te geven of het bedrijf in- en/of uitvoer had en uit hoeveel euro de handelsstroom bestond. Er vinden regelmatig verbeteringen plaats aan de kwaliteit van deze koppeling aan het ABR. Daardoor is een groter deel van de handel aan bedrijven toe te kennen. De berichtgevers van de IHG zijn de Belastingdienst, douane en bedrijven (directe waarneming).
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Uitvoerwaarde van goederen: Waarde van uitgevoerde goederen in miljoenen euro's. Dit is de waarde, inclusief vrachten en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Wederuitvoer van goederen: Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer. Exporteurs van goederen: Het aantal Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de btw-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR.
<i>Bijzonderheden</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Alleen Nederlandse bedrijven Voor circa 20 procent van de Nederlandse handel kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In veel gevallen betreft het hier handel van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging. In zo'n geval is de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf niet van toepassing en is het bedrijf niet meegeteld. Niettemin is het aantal exporteurs en de bijbehorende waarde hierdoor een onderschatting. - Vergelijking met NR De cijfers over uitvoer van goederen vanuit de IHG zijn niet altijd exact gelijk aan cijfers over uitvoer in de NR. Dit komt enerzijds door definitieverschillen en anderzijds doordat bij de NR de nadruk ligt op groeivoeten.

- Verbeteringen in koppeling
Door verbeteringen in de kwaliteit van de koppeling tussen de IHG en het ABR kan een groter deel van de goederenstromen aan bedrijven worden toegekend. De gehele reeks vanaf 2010 is herzien.
- Trendbreuk 2015
In 2015 zijn de handelsstromen herzien. Dat jaar hebben een vereenvoudigde bedrijfsopgave en een nieuwe wederuitvoerdefinitie hun intrede gedaan en zijn er diverse kwaliteitsverbeteringen doorgevoerd. Een deel van de wederuitvoer wordt nu gekwalificeerd als quasi-doorvoer, waardoor de hoogte van de (weder)uitvoer lager uitvalt.

3.6 Aantal bedrijven

<i>Indicator</i>	Aantal bedrijven Aantal mkb-bedrijven
<i>Bron</i>	Bedrijfsdemografisch Kader, gebaseerd op het Algemeen Bedrijven Register.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	1 december van een verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Aantal bedrijven: Het aantal actieve bedrijven. Aantal mkb-bedrijven: Het aantal actieve bedrijven met minder dan 250 werkzame personen.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.

3.7 Oprichtingen en opheffingen

<i>Indicator</i>	Oprichtingen Opheffingen
<i>Bron</i>	Bedrijfsdemografisch Kader, gebaseerd op het Algemeen Bedrijven Register.

<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het UWV en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
Peilmoment	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Oprichtingen: Het aantal opgerichte bedrijven in de verslagperiode. Opheffingen: Het aantal opgeheven bedrijven in de verslagperiode.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.

4.

Methode

weging

en berekening

topsector

totaal cijfer

4.1 Inleiding

Voor de Monitor topsectoren worden verschillende statistieken geraadpleegd, waarvan een aantal gebaseerd is op steekproeven (bijvoorbeeld de PS). Bij een steekproef wordt slechts een deel van de onderzoekspopulatie waargenomen. Daarom worden gewichten (ophoogfactoren) gebruikt om een schatting te kunnen maken van de gehele onderzoekspopulatie. Deze gewichten worden bepaald door middel van een weegmodel. Bij de meeste bedrijfsstatistieken maken de SBI en grootteklasse van het bedrijf onderdeel uit van het weegmodel.

De SBI geldt als basis voor de afbakening van de topsectoren (zie hoofdstuk 2). Voor vijf topsectoren (Creatieve industrie, Energie, Transport en opslag, Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal en Water) is de SBI-afbakening door middel van maatwerk aangevuld met individuele bedrijven. Bij het gebruik van een steekproef ontstaat hierdoor een probleem: voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef is de indicator en het ophooggewicht onbekend.

Voor de Monitor topsectoren is daarom een methode ontwikkeld om de indicatoren en steekproefgewichten voor maatwerkbedrijven bij te stellen. Het gaat hierbij om de indicatoren productiewaarde, toegevoegde waarde, werkzame personen R&D en innovatie. Deze methode wordt hieronder toegelicht, net als de manier waarmee het 'topsector totaal'-cijfer berekend is.

4.2 Weging topsectoren

Bedrijven in de SBI-afbakening

Van de bedrijven die op basis van de SBI-afbakening bij een topsector zijn ingedeeld en die deel uit maken van de steekproef, zijn de oorspronkelijke waarde van de indicator en het gewicht overgenomen. Het oorspronkelijke gewicht houdt namelijk ook rekening met bedrijven binnen dezelfde SBI-categorieën die geen deel uitmaken van de steekproef.

Maatwerkbedrijven

Bedrijven die op basis van maatwerk tot een topsector zijn ingedeeld krijgen standaard de waarde 1 als gewicht, ongeacht of ze deel uitmaken van de steekproef of niet. Omdat het ophooggewicht van een steekproef ook rekening houdt met bedrijven die niet zijn waargenomen, zou het ophooggewicht tot een overschatting van het aandeel maatwerk leiden. Het doel van de maatwerkafbakening is juist om alleen die specifieke bedrijven aan de topsector toe te kennen.

Voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef ontbreekt informatie over de benodigde indicator. Deze missende waarden zijn door middel van imputatie aangevuld: een missende waarde wordt vervangen met een geldige waarde, afgeleid uit informatie van soortgelijke eenheden in de steekproef. Praktisch gezien houdt dit in dat ontbrekende indicatorwaarden vervangen zijn door de imputatiewaarde per stratum. Strata zijn gedefinieerd op basis van de SBI en de bedrijfsgrootteklasse. Hierbij is uitgegaan van de eerste vier cijfers van de SBI-2008 codering en is de grootteklasse in vier categorieën ingedeeld (0 tot 10, 10 tot 100, 100 tot 250, en 250 of meer werkzame personen). De imputatiewaarde van een indicator is gelijk aan de gemiddelde waarde per stratum.

Voorafgaand aan de imputatie is per stratum het aantal respondenten onderzocht. Missende indicatorwaarden van maatwerkbedrijven zijn alleen vervangen door de imputatiewaarde van voldoende gevulde strata. Hierbij is de grens van minimaal vijf respondenten per stratum gehanteerd. De reden hiervoor is om ervoor te zorgen dat de imputatiewaarde voldoende representatief is voor bedrijven in het stratum. Voor maatwerkbedrijven die binnen een onvoldoende gevuld stratum vallen, is de imputatiewaarde gebaseerd op een stratum met een hoger aggregatieniveau. Daarbij is uitgegaan van strata gedefinieerd op de eerste drie cijfers, of eventueel de eerste twee cijfers, van de SBI. De grootteklasse is niet verder geaggregeerd.

Resultaat weging

Het uiteindelijke resultaat van deze methode levert een indicator op die voor alle bedrijven binnen een topsector geldige (geïmputeerde) waarden heeft. Omdat een bedrijf binnen de ene topsector op basis van SBI en binnen een andere topsector op basis van maatwerk afgebakend kan zijn, is per topsector een nieuw gewicht aangemaakt.

4.3 Berekening topsector totaal cijfer

Binnen de monitor is voor alle indicatoren het 'topsector totaal'-cijfer berekend: een totaal voor alle topsectoren samen. Bij de berekening hiervan is rekening gehouden met de overlap tussen de afbakening van enkele topsectoren om daarmee dubbeltellingen van bedrijven te voorkomen. In de berekening van het topsector totaal wordt uitgegaan van de smalle definitie van Agri&food.

Voor indicatoren die afkomstig zijn uit een integrale bron (zoals een register) is deze berekening eenvoudig: hierbij wordt de indicatorwaarde van elk bedrijf dat deel uitmaakt van één of meer topsectoren slechts één keer meegeteld. Voor indicatoren vanuit een steekproef ligt dit anders omdat er dan met ophooggewichten gewerkt wordt. Elk bedrijf heeft een ophooggewicht om de uitkomsten per topsector vast te stellen. Voor de berekening van het topsector totaal cijfer is eveneens een gewicht nodig. Indien een bedrijf in meerdere topsectoren voorkomt, dan geldt het volgende: wanneer een bedrijf alleen op basis van maatwerk tot één of meer topsectoren is ingedeeld is het 'topsector totaal'-gewicht dan gelijk is aan 1. Voor bedrijven die wel zijn waargenomen in de steekproef en bij tenminste één topsector op basis van SBI is afgebakend, is het

topsector totaal gewicht gelijk aan het oorspronkelijke gewicht van de steekproef. Bij deze berekening is daarnaast rekening gehouden met maatwerkbedrijven die niet zijn waargenomen in de steekproef, maar die op basis van de SBI tot de afbakening van een andere topsector horen, om daarmee dubbeltelling van maatwerkbedrijven tegen te gaan.

5.

Begrippen

en

afkortingen

5.1 Begrippen

Arbeidsjaar – Een maatstaf voor het arbeidsvolume, die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel fulltime equivalenten (fte) genoemd.

Baan – Een expliciete of impliciete arbeidsovereenkomst tussen een persoon en een economische eenheid waarin is vastgelegd dat arbeid zal worden verricht waartegen een (financiële) beloning staat.

Basisprijzen – De basisprijs is de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt, dus exclusief de handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen (waaronder btw) en productgebonden subsidies.

Bedrijfseenheid – De feitelijke transactor in het productieproces gekenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van de beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden.

Constante prijzen – Waarde uitgedrukt in prijzen van een bepaalde basisperiode. In deze publicatie is het basisjaar 2010. Hierin is gecorrigeerd voor prijsontwikkelingen (inflatie). Het geeft een indicatie van de reële groei.

Computers en randapparatuur – Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.

Eigen onderzoek – Creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten en processen.

Exporteur – Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de btw-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR. Bij circa 20 procent van de btw-nummers kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In zo'n geval is ook de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf onbekend en is het bedrijf niet meegeteld. Het aantal bedrijven en de bijbehorende waarde is hierdoor een minimum schatting.

Groot bedrijf – Bedrijf met 250 of meer werkzame personen.

Investerings – Goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke). In dit onderzoek betreffen het netto-investeringen aan materiële vaste activa (exclusief btw) door niet-financiële bedrijven waargenomen in de statistiek Investerings.

Lopende prijzen – Waarde in werkelijke prijzen van de betreffende verslagperiode.

Midden- en kleinbedrijf (mkb) – Ondernemingen tot 250 werkzame personen.

Ondernemingsgroep – De eenheid die feitelijk optreedt als financiële transactor. Het gaat om de meest omvattende verzameling van in Nederland gevestigde juridische eenheden waarover zeggenschap kan worden uitgeoefend en die homogeen is naar institutionele sector.

Opheffing – Een opheffing is de beëindiging van een bedrijf zonder dat daarbij sprake is van een voortzetting van een belangrijk deel van de activiteiten door een ander bedrijf. Hierbij is de identiteit van het bedrijf van grote betekenis. Als bijvoorbeeld na een verhuizing van een winkel de klantenkring opnieuw moet worden opgebouwd, dan wordt dit beschouwd als opheffing van het oorspronkelijke bedrijf en de oprichting van een nieuw bedrijf. Er is geen sprake van een opheffing als de activiteiten worden voortgezet. De bedrijfseenheid (met bijbehorende werkgelegenheid) behoort niet meer tot de populatie. Het bekendste voorbeeld is het faillissement.

Niet als opheffing worden beschouwd:

- beëindiging als gevolg van fusie, overname of opsplitsing;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- reactivering.

Productiewaarde – De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Oprichting – Een oprichting is het ontstaan van een nieuw bedrijf. Dit betekent dat voldaan moet zijn aan economische criteria voor een bedrijf. Dit betekent dat informatie beschikbaar is over werkgelegenheid of omzet van het bedrijf. Verder is het van belang dat het bedrijf nieuw is. De voortzetting van één of meer bestaande bedrijven is geen oprichting.

Niet als oprichting worden beschouwd:

- ontstaan als gevolg van fusie, op- of afsplitsing;
- overname of verzelfstandiging van een deel van een bedrijf;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- verhuizing met behoud van afzetmarkt;
- reactivering.

R&D-uitgaven – Uitgaven aan eigen onderzoek en uitbesteed onderzoek.

Toegevoegde waarde – Het verschil tussen de productiewaarde (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw). Onder intermediair verbruik wordt verstaan de producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al of niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabrikaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Topsector – Het kabinet heeft negen topsectoren aangewezen: Agri&food, Tuinbouw en uitgangsmaterialen, High tech materialen en systemen, Life sciences & health, Logistiek, Water, Chemie, Creatieve Industrie en Energie. Dit zijn sectoren die (1) kennisintensief zijn, (2) export-georiënteerd, met (3) veelal specifieke wet- en regelgeving die (4) een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. In zogenaamde topteams hebben ondernemers, wetenschappers en de overheid gezamenlijk aan adviezen gewerkt waarin zij aangeven met welke maatregelen de sector kan blijven concurreren op de wereldmarkt.

Uitvoerwaarde goederen – De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Hierbij kan sprake zijn van goederen die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook van aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Wederuitvoer van goederen – Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer.

Werknemer – Een persoon die in een arbeidsovereenkomst afspraken met een economische eenheid maakt om arbeid te verrichten waartegenover een financiële beloning staat.

Werkzame persoon – Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week, ook als zij:

- arbeid verrichten die op zichzelf genomen legaal is, maar waarvan de beloning aan de registratie door fiscus of sociale zekerheidsautoriteiten wordt onttrokken ('zwarte arbeid');
- tijdelijk geen arbeid verrichten, maar wel doorbetaald krijgen (bijvoorbeeld bij ziekte of vorstverlet);
- tijdelijk onbetaald verlof hebben opgenomen.

Zelfstandig ondernemers – Personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad.

5.2 Afkortingen

ABR	Algemeen Bedrijven Register
Btw	Belasting toegevoegde waarde
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CvB	Centrum voor Beleidsstatistiek
DDA	Dutch Digital Agencies
DGA	Dutch Gaming Association
ECN	Energiecentrum Nederland
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische zaken en Klimaat
Fte	Fulltime equivalent
IB	Inkomstenbelasting
ICT	Informatie en communicatietechnologie
IHG	Statistiek Internationale Handel in Goederen
KIM	Koninklijke Instituut voor de Marine
KMA	Koninklijke Militaire Academie
KvK	Kamer van Koophandel
LT	Landbouwtelling
MIT	Mkb Innovatiestimulering Topsector
Mkb	Midden- en kleinbedrijf
NAW	Naam, Adres, Woonplaats
NEV	Nationale Energieverkenning
NR	Nationale Rekeningen
NVPI	Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers
NWP	Netherlands Water Partnership
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PS	Productiestatistieken
R&D	Research & Development
RVO.nl	Rijksdienst voor ondernemend Nederland

SBI	Standaard Bedrijfsindeling
SOI	Standaard Onderwijsindeling
SSB	Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden
TKI	Topconsortia voor Kennis en Innovatie
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
VNSI	Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie
WER	Wageningen Economic Research

Tabellenset

Tabellenoverzicht

Tabel Titel

1a	Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017
1b	Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017
1c	Productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2015) naar topsector, 2010-2017
1d	Aandeel productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2015) naar topsector, 2010-2017
2	Investeringen in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2016
3	Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2016
4	Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2016
5	Bedrijven naar topsector, 2010-2016
6	Opgerichte bedrijven naar topsector, 2010-2016
7	Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2016

1a Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	mln euro															
Totaal Nederland	1 195 401	1 259 736	1 279 698	1 283 977	1 303 026	1 338 856	1 360 246	1 428 561	574 280	585 953	590 316	595 709	604 814	620 835	634 824	660 393
Totaal topsectoren ¹⁾	400 844	440 192	450 052	451 620	451 544	459 274	456 066	487 721	140 668	144 660	146 118	147 537	145 063	149 091	148 332	154 213
Topsector																
Agri&food	67 345	72 133	75 363	78 963	78 772	80 420	83 536	87 581	14 575	14 422	15 679	16 314	16 842	17 185	18 204	19 310
waarvan																
primaire productie	17 344	17 642	18 234	18 918	18 188	18 026	18 365	.	5 139	4 631	4 888	5 212	5 091	5 210	5 669	.
voedingsmiddelenindustrie	50 002	54 490	57 129	60 045	60 584	62 394	65 171	.	9 435	9 791	10 792	11 101	11 750	11 975	12 535	.
Agri&food keten	113 994	121 477	126 719	129 770	130 896	135 733	140 535	.	39 347	40 153	42 369	43 998	44 561	47 087	49 747	.
waarvan																
primaire productie	17 344	17 642	18 234	18 918	18 188	18 026	18 365	.	5 139	4 631	4 888	5 212	5 091	5 210	5 669	.
voedingsmiddelenindustrie	50 002	54 490	57 129	60 045	60 584	62 394	65 171	.	9 435	9 791	10 792	11 101	11 750	11 975	12 535	.
groot- en detailhandel	40 879	42 348	44 251	44 069	45 400	48 536	50 409	.	22 792	23 567	24 548	25 620	25 604	27 621	29 309	.
overig	5 769	6 996	7 105	6 737	6 724	6 777	6 590	.	1 981	2 164	2 142	2 064	2 116	2 281	2 234	.
Chemie	72 361	88 093	95 455	90 276	85 772	75 389	70 588	80 536	11 082	12 136	12 093	11 154	10 580	13 747	14 721	15 696
waarvan																
aardolieverwerking	26 059	32 948	38 202	36 595	33 534	25 285	20 847	.	624	835	930	533	-339	1 504	1 455	.
chemische industrie	39 464	47 613	49 641	45 906	44 180	41 782	41 001	.	8 151	8 902	8 711	8 121	8 159	9 497	10 279	.
rubber- en kunststofindustrie	6 838	7 532	7 612	7 775	8 058	8 322	8 740	.	2 307	2 399	2 452	2 500	2 760	2 746	2 987	.
Creatieve industrie	20 654	21 110	20 986	22 026	22 461	25 089	28 580	29 203	9 468	9 493	9 537	10 260	10 565	10 670	10 960	11 163
waarvan																
kunst	3 730	3 841	3 741	3 711	3 711	3 812	4 031	.	2 000	2 018	1 933	1 862	1 862	1 883	1 996	.
cultureel erfgoed	857	883	860	853	853	876	932	.	443	447	428	413	413	417	450	.
media en entertainmentindustrie	10 192	10 132	9 770	9 537	9 696	11 526	13 741	.	4 724	4 589	4 511	4 437	4 502	4 496	4 156	.
creatieve zakelijke dienstverlening	5 875	6 254	6 616	7 926	8 200	8 875	9 876	.	2 300	2 439	2 665	3 548	3 788	3 874	4 357	.
Energie	39 997	42 911	45 507	48 269	43 705	40 270	34 473	34 799	23 863	25 310	27 874	29 438	23 672	20 369	16 681	16 108
waarvan																
aardgas	19 758	20 312	22 941	26 202	24 054	20 028	13 909	.	16 198	16 911	19 445	21 256	15 124	11 763	7 811	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase ²⁾	7 060	8 160	8 290	8 990	9 650	10 810	10 540	.	2 680	2 960	2 900	3 190	3 520	4 060	3 960	.
gerelateerde activiteiten	13 179	14 439	14 276	13 076	10 001	9 432	10 024	.	4 985	5 439	5 528	4 992	5 028	4 546	4 910	.

1a Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017 (vervolg)

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	mln euro															
High tech systemen en materialen	116 148	128 198	125 327	125 593	130 038	143 604	146 092	159 475	43 282	44 992	43 464	43 165	44 467	46 011	47 201	50 637
waarvan																
metaalindustrie	17 233	18 943	17 820	17 391	17 665	17 682	18 352	.	5 183	5 373	5 493	5 407	5 865	5 779	6 228	.
vervaardiging van machines en apparaten	59 927	68 451	67 205	68 616	71 444	79 487	76 731	.	17 356	18 532	17 656	18 022	18 909	19 960	19 391	.
vervaardiging van transportmiddelen	11 225	12 542	12 231	12 093	12 907	15 876	18 176	.	3 759	4 060	3 836	3 747	3 814	3 590	3 920	.
overig	27 763	28 263	28 071	27 494	28 022	30 559	32 834	.	16 985	17 027	16 480	15 989	15 879	16 682	17 663	.
Life sciences & health	12 372	13 486	13 699	12 468	11 174	11 975	11 942	12 273	4 802	4 752	5 047	3 627	3 696	4 333	4 483	4 487
waarvan																
farmacie	5 918	5 848	6 303	5 026	5 210	5 784	6 072	.	2 861	2 871	3 241	2 028	2 024	2 423	2 713	.
medische instrumenten	5 452	6 691	6 462	6 446	4 934	4 835	4 324	.	1 697	1 625	1 592	1 363	1 430	1 542	1 337	.
onderzoek en ontwikkeling	1 002	947	935	995	1 031	1 356	1 546	.	244	256	213	236	242	367	433	.
Transport en opslag	58 277	61 870	59 933	59 791	62 353	64 594	64 457	67 620	26 210	26 769	25 004	25 142	26 577	27 488	27 724	28 533
waarvan																
transport en overslag	31 504	33 345	34 048	33 954	35 136	35 914	35 538	.	12 051	11 934	11 870	12 078	12 567	12 972	13 338	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	26 772	28 525	25 885	25 837	27 217	28 680	28 918	.	14 160	14 834	13 133	13 064	14 009	14 515	14 386	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	16 659	17 275	17 648	17 673	17 944	18 212	18 707	19 633	9 141	8 683	9 052	9 595	9 585	9 944	10 257	10 675
waarvan																
primaire productie	10 327	10 530	10 887	11 445	11 025	10 894	10 767	.	5 661	5 100	5 387	5 928	5 843	5 926	5 956	.
overig	6 332	6 746	6 761	6 228	6 919	7 318	7 940	.	3 480	3 583	3 665	3 667	3 742	4 018	4 301	.
Water	14 215	14 104	14 499	15 245	16 550	17 067	14 593	14 768	5 612	5 323	4 985	5 178	5 763	6 082	4 640	4 548
waarvan																
maritieme maakindustrie	7 719	7 409	8 073	8 236	8 784	9 395	8 227	.	2 260	2 155	2 127	2 171	2 226	2 270	1 940	.
watertechnologie	2 115	2 137	2 268	3 086	2 665	2 368	2 499	.	1 218	1 193	1 275	1 398	1 408	1 435	1 472	.
deltatechnologie	3 248	3 536	3 242	3 128	4 306	4 355	2 968	.	1 391	1 392	1 091	1 117	1 620	1 827	693	.
kennis en advies	1 132	1 022	916	794	794	949	898	.	742	583	492	493	510	549	535	.

1a Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017 (vervolg)

	Werkzame personen								Werkzame personen (fte)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	x 1 000															
Totaal Nederland	8 779	8 855	8 837	8 733	8 725	8 808	8 905	9 098	7 025	7 066	7 023	6 937	6 927	7 015	7 114	7 273
Totaal topsectoren ¹⁾	1 572	1 584	1 571	1 577	1 588	1 599	1 613	1 646	1 379	1 383	1 367	1 375	1 379	1 401	1 417	1 450
Topsector																
Agri&food	242	238	238	236	236	235	237	240	210	206	205	206	205	204	205	208
waarvan																
primaire productie	118	116	115	113	112	112	111	.	103	102	100	100	99	98	97	.
voedingsmiddelenindustrie	125	123	123	123	123	124	125	.	108	104	105	106	106	106	108	.
Agri&food keten	960	972	970	967	988	1 022	1 041	.	653	652	648	645	651	669	687	.
waarvan																
primaire productie	118	116	115	113	112	112	111	.	103	102	100	100	99	98	97	.
voedingsmiddelenindustrie	125	123	123	123	123	124	125	.	108	104	105	106	106	106	108	.
groot- en detailhandel	698	714	713	713	733	767	784	.	425	428	425	422	428	446	463	.
overig	19	20	19	18	19	19	20	.	18	18	18	17	18	18	18	.
Chemie	79	79	80	79	79	79	80	82	75	74	75	74	74	74	76	77
waarvan																
aardolieverwerking	6	5	5	5	5	5	5	.	5	5	5	5	5	5	5	.
chemische industrie	44	44	44	44	44	43	44	.	42	41	42	42	41	41	41	.
rubber- en kunststofindustrie	30	30	30	30	30	31	31	.	28	28	28	28	28	29	29	.
Creatieve industrie	203	209	211	233	240	241	242	245	155	161	162	178	182	187	190	193
waarvan																
kunst	55	56	56	56	56	57	58	.	50	51	50	51	51	51	53	.
cultureel erfgoed	8	8	8	8	8	9	9	.	7	7	7	7	7	7	7	.
media en entertainmentindustrie	72	77	75	68	74	68	66	.	53	57	57	52	54	54	52	.
creatieve zakelijke dienstverlening	68	68	71	101	102	107	110	.	45	46	49	69	70	75	78	.
Energie	.	.	.	.	.	.	.	.	64	68	67	71	73	75	76	78
waarvan																
aardgas	10	9	9	9	10	10	8	.	10	8	9	9	9	9	8	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase ²⁾	.	.	.	.	.	.	.	.	36	41	39	42	43	46	48	.
gerelateerde activiteiten	19	20	20	22	22	21	21	.	18	19	19	21	21	20	20	.

1a Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017 (slot)

	Werkzame personen								Werkzame personen (fte)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	x 1 000															
High tech systemen en materialen	490	491	491	480	481	488	497	513	458	458	457	448	449	458	466	480
waarvan																
metaalindustrie	75	75	74	72	72	73	73	.	69	70	69	67	67	68	69	.
vervaardiging van machines en apparaten	157	160	161	162	162	162	165	.	148	150	151	153	153	153	155	.
vervaardiging van transportmiddelen	43	42	42	42	42	42	44	.	41	40	41	40	40	40	42	.
overig	215	214	214	204	205	211	215	.	200	198	197	189	190	197	200	.
Life sciences & health	41	39	37	37	37	39	40	41	38	36	34	34	34	35	36	37
waarvan																
farmacie	16	15	13	12	12	13	13	.	16	14	12	12	12	12	12	.
medische instrumenten	17	17	17	16	16	16	16	.	16	15	15	14	15	14	14	.
onderzoek en ontwikkeling	8	8	8	8	8	10	11	.	7	7	7	7	7	8	10	.
Transport en opslag	345	351	333	324	325	322	320	326	302	305	284	276	276	278	279	286
waarvan																
transport en overslag	208	211	209	204	199	195	194	.	170	172	168	163	159	159	161	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	137	140	125	121	126	127	126	.	132	133	117	113	117	119	119	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	128	128	130	127	126	127	128	129	104	102	104	103	101	102	104	105
waarvan																
primaire productie	76	75	74	73	73	73	73	.	58	58	57	57	57	56	56	.
overig	52	53	55	54	52	54	55	.	46	45	47	45	45	46	47	.
Water	53	55	59	52	60	61	55	56	50	53	56	49	56	57	52	52
waarvan																
maritieme maakindustrie	26	28	29	25	29	29	26	.	24	26	27	24	27	27	25	.
watertechnologie	8	8	12	9	12	13	10	.	8	8	11	8	11	12	10	.
deltatechnologie	11	12	12	12	12	11	11	.	11	12	11	11	12	11	10	.
kennis en advies	8	7	7	6	6	7	7	.	7	7	6	6	6	7	7	.

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfers afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2017, Den Haag/Heerlen, CBS (2017).

1b Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	%															
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	33,5	34,9	35,2	35,2	34,7	34,3	33,5	34,1	24,5	24,7	24,8	24,8	24,0	24,0	23,4	23,4
Topsector																
Agri&food	5,6	5,7	5,9	6,1	6,0	6,0	6,1	6,1	2,5	2,5	2,7	2,7	2,8	2,8	2,9	2,9
waarvan																
primaire productie	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,3	1,4	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,2	4,3	4,5	4,7	4,6	4,7	4,8	.	1,6	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	2,0	.
Agri&food keten	9,5	9,6	9,9	10,1	10,0	10,1	10,3	.	6,9	6,9	7,2	7,4	7,4	7,6	7,8	.
waarvan																
primaire productie	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,3	1,4	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,2	4,3	4,5	4,7	4,6	4,7	4,8	.	1,6	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	2,0	.
groot- en detailhandel	3,4	3,4	3,5	3,4	3,5	3,6	3,7	.	4,0	4,0	4,2	4,3	4,2	4,4	4,6	.
overig	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	.
Chemie	6,1	7,0	7,5	7,0	6,6	5,6	5,2	5,6	1,9	2,1	2,0	1,9	1,7	2,2	2,3	2,4
waarvan																
aardolieverwerking	2,2	2,6	3,0	2,9	2,6	1,9	1,5	.	0,1	0,1	0,2	0,1	-0,1	0,2	0,2	.
chemische industrie	3,3	3,8	3,9	3,6	3,4	3,1	3,0	.	1,4	1,5	1,5	1,4	1,3	1,5	1,6	.
rubber- en kunststofindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	.
Creatieve industrie	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7	1,9	2,1	2,0	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
waarvan																
kunst	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainmentindustrie	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,9	1,0	.	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	.
creatieve zakelijke dienstverlening	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	.	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	.
Energie	3,3	3,4	3,6	3,8	3,4	3,0	2,5	2,4	4,2	4,3	4,7	4,9	3,9	3,3	2,6	2,4
waarvan																
aardgas	1,7	1,6	1,8	2,0	1,8	1,5	1,0	.	2,8	2,9	3,3	3,6	2,5	1,9	1,2	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase ²⁾	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	.	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,6	.
gerelateerde activiteiten	1,1	1,1	1,1	1,0	0,8	0,7	0,7	.	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,8	.

1b Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017 (vervolg)

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	%															
High tech systemen en materialen	9,7	10,2	9,8	9,8	10,0	10,7	10,7	11,2	7,5	7,7	7,4	7,2	7,4	7,4	7,4	7,7
waarvan																
metaalindustrie	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	.	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	0,9	1,0	.
vervaardiging van machines en apparaten	5,0	5,4	5,3	5,3	5,5	5,9	5,6	.	3,0	3,2	3,0	3,0	3,1	3,2	3,1	.
vervaardiging van transportmiddelen	0,9	1,0	1,0	0,9	1,0	1,2	1,3	.	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.
overig	2,3	2,2	2,2	2,1	2,2	2,3	2,4	.	3,0	2,9	2,8	2,7	2,6	2,7	2,8	.
Life sciences & health	1,0	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
waarvan																
farmacie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	.	0,5	0,5	0,5	0,3	0,3	0,4	0,4	.
medische instrumenten	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	.	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	.
Transport en opslag	4,9	4,9	4,7	4,7	4,8	4,8	4,7	4,7	4,6	4,6	4,2	4,2	4,4	4,4	4,4	4,3
waarvan																
transport en overslag	2,6	2,6	2,7	2,6	2,7	2,7	2,6	.	2,1	2,0	2,0	2,0	2,1	2,1	2,1	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,2	2,3	2,0	2,0	2,1	2,1	2,1	.	2,5	2,5	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,6	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
waarvan																
primaire productie	0,9	0,8	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	.	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	0,9	.
overig	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	.
Water	1,2	1,1	1,1	1,2	1,3	1,3	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8	0,9	1,0	1,0	0,7	0,7
waarvan																
maritieme maakindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	.
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
deltatechnologie	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,1	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

1b Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017 (vervolg)

	Werkzame personen								Werkzame personen (fte)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	%															
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	17,9	17,9	17,8	18,1	18,2	18,2	18,1	18,1	19,6	19,6	19,5	19,8	19,9	20,0	19,9	19,9
Topsector																
Agri&food	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,6	3,0	2,9	2,9	3,0	3,0	2,9	2,9	2,9
waarvan																
primaire productie	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	.	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	.
Agri&food keten	10,9	11,0	11,0	11,1	11,3	11,6	11,7	.	9,3	9,2	9,2	9,3	9,4	9,5	9,7	.
waarvan																
primaire productie	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	.	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	.
groot- en detailhandel	8,0	8,1	8,1	8,2	8,4	8,7	8,8	.	6,0	6,1	6,1	6,1	6,2	6,4	6,5	.
overig	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	.
Chemie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
waarvan																
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
chemische industrie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.
rubber- en kunststofindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
Creatieve industrie	2,3	2,4	2,4	2,7	2,8	2,7	2,7	2,7	2,2	2,3	2,3	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7
waarvan																
kunst	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	.	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainmentindustrie	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	.	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	.
creatieve zakelijke dienstverlening	0,8	0,8	0,8	1,2	1,2	1,2	1,2	.	0,6	0,7	0,7	1,0	1,0	1,1	1,1	.
Energie	.	.	.	.	.	.	.	.	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1
waarvan																
aardgas	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase ²⁾	.	.	.	.	.	.	.	.	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	.
gerelateerde activiteiten	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.

1b Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2017 (slot)

	Werkzame personen								Werkzame personen (fte)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	%															
High tech systemen en materialen	5,6	5,5	5,6	5,5	5,5	5,5	5,6	5,6	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,6	6,6
waarvan																
metaalindustrie	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	.
vervaardiging van machines en apparaten	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	1,9	.	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	.
vervaardiging van transportmiddelen	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.
overig	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,4	2,4	.	2,8	2,8	2,8	2,7	2,7	2,8	2,8	.
Life sciences & health	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
waarvan																
farmacie	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
Transport en opslag	3,9	4,0	3,8	3,7	3,7	3,7	3,6	3,6	4,3	4,3	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9
waarvan																
transport en overslag	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,2	2,2	.	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,6	1,6	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,9	1,9	1,7	1,6	1,7	1,7	1,7	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4
waarvan																
primaire productie	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.
overig	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	.
Water	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7
waarvan																
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	.
watertechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	.
deltatechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfers afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2017, Den Haag/Heerlen, CBS (2017).

1c Productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen naar topsector, 2010-2017

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	mln euro, waarde prijsniveau 2015															
Totaal Nederland	1 238 414	1 273 641	1 267 133	1 268 994	1 294 226	1 338 856	1 373 136	1 415 901	593 884	604 997	600 192	601 773	610 430	620 835	633 043	651 116
Totaal topsectoren ¹⁾	415 368	432 526	430 724	434 309	442 884	459 274	467 623	483 119	146 631	149 466	147 240	149 392	149 459	149 091	150 317	154 491
Topsector																
Agri&food	72 535	73 140	73 787	75 748	77 305	80 420	83 628	83 602	15 308	15 340	15 843	16 056	16 649	17 185	17 530	17 357
waarvan																
primaire productie	18 237	18 156	18 005	18 006	18 118	18 026	18 510	.	5 093	5 020	4 979	4 932	5 082	5 210	5 558	.
voedingsmiddelenindustrie	54 313	55 006	55 799	57 753	59 202	62 394	65 118	.	10 210	10 325	10 863	11 121	11 566	11 975	11 972	.
Agri&food keten	121 024	123 768	126 124	127 014	129 941	135 733	140 441	.	41 598	42 565	43 826	44 448	45 034	47 087	48 622	.
waarvan																
primaire productie	18 237	18 156	18 005	18 006	18 118	18 026	18 510	.	5 093	5 020	4 979	4 932	5 082	5 210	5 558	.
voedingsmiddelenindustrie	54 313	55 006	55 799	57 753	59 202	62 394	65 118	.	10 210	10 325	10 863	11 121	11 566	11 975	11 972	.
groot- en detailhandel	42 462	43 656	45 396	44 625	46 016	48 536	49 845	.	24 113	24 915	25 661	26 193	26 174	27 621	28 649	.
overig	6 046	6 965	6 961	6 612	6 605	6 777	6 969	.	2 186	2 326	2 339	2 210	2 205	2 281	2 443	.
Chemie	69 845	72 510	74 739	73 279	73 248	75 389	77 386	79 704	13 645	14 191	14 543	13 819	13 923	13 747	14 930	15 591
waarvan																
aardolieverwerking	21 857	21 738	23 021	23 608	24 014	25 285	24 740	.	856	1 263	1 194	1 253	1 598	1 504	1 515	.
chemische industrie	41 508	44 205	44 941	42 238	41 341	41 782	43 807	.	10 285	10 347	10 775	9 934	9 570	9 497	10 468	.
rubber- en kunststofindustrie	7 278	7 637	7 608	7 754	8 061	8 322	8 839	.	2 481	2 587	2 563	2 597	2 841	2 746	2 947	.
Creatieve industrie	23 510	23 833	23 374	22 584	22 716	25 089	28 373	28 586	11 317	11 253	11 154	10 697	10 811	10 670	10 773	10 789
waarvan																
kunst	4 216	4 216	4 022	3 882	3 777	3 812	3 993	.	2 352	2 305	2 148	1 995	1 923	1 883	1 964	.
cultureel erfgoed	969	969	924	892	868	876	929	.	520	510	476	442	426	417	446	.
media en entertainmentindustrie	10 718	10 514	10 036	9 692	9 764	11 526	13 626	.	5 094	4 910	4 734	4 575	4 592	4 496	4 045	.
creatieve zakelijke dienstverlening	7 668	8 170	8 404	8 127	8 311	8 875	9 824	.	3 416	3 569	3 803	3 687	3 870	3 874	4 319	.
Energie	40 656	40 330	40 124	43 471	42 101	40 270	38 558	37 341	23 708	22 773	22 733	24 931	22 245	20 369	20 028	18 909
waarvan																
aardgas	20 736	18 859	19 137	22 421	22 538	20 028	17 441	.	16 152	14 581	14 697	16 706	13 567	11 763	11 070	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase ²⁾	7 193	8 164	8 204	8 918	9 650	10 810	10 668	.	2 731	2 962	2 871	3 165	3 520	4 060	4 008	.
gerelateerde activiteiten	12 790	13 290	12 776	12 006	9 807	9 432	10 448	.	4 578	4 953	4 873	4 644	5 076	4 546	4 949	.

1c Productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen naar topsector, 2010-2017 (slot)

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	mln euro, waarde prijsniveau 2015															
High tech systemen en materialen	120 030	131 898	129 048	130 811	135 467	143 604	147 138	158 724	42 647	45 402	44 102	44 618	45 613	46 011	47 356	51 013
waarvan																
metaalindustrie	17 220	18 026	17 115	17 032	17 386	17 682	18 468	.	5 529	5 747	5 756	5 649	5 894	5 779	6 098	.
vervaardiging van machines en apparaten	64 886	74 106	72 447	74 055	77 094	79 487	77 640	.	17 832	19 548	18 699	19 098	19 970	19 960	19 782	.
vervaardiging van transportmiddelen	11 862	12 983	12 512	12 284	13 069	15 876	18 267	.	4 273	4 543	4 193	3 992	3 976	3 590	3 958	.
overig	25 852	26 807	27 003	27 517	28 039	30 559	32 763	.	15 048	15 631	15 481	15 882	15 805	16 682	17 518	.
Life sciences & health	11 659	12 633	12 897	12 999	11 729	11 975	11 955	12 342	3 467	3 511	3 786	3 751	3 903	4 333	4 450	4 617
waarvan																
farmacie	4 805	4 632	5 051	5 076	5 317	5 784	6 005	.	1 737	1 731	1 974	2 054	2 093	2 423	2 582	.
medische instrumenten	5 865	7 275	7 028	7 050	5 429	4 835	4 419	.	1 606	1 661	1 670	1 466	1 582	1 542	1 448	.
onderzoek en ontwikkeling	1 042	975	954	1 011	1 039	1 356	1 531	.	248	262	221	242	242	367	421	.
Transport en opslag	62 475	65 197	62 120	61 033	63 005	64 594	64 226	66 739	28 900	29 742	27 517	26 900	27 734	27 488	27 054	28 003
waarvan																
transport en overslag	34 552	35 604	35 499	34 665	35 525	35 914	35 621	.	14 060	14 127	13 830	13 385	13 468	12 972	12 960	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	27 899	29 545	26 623	26 368	27 480	28 680	28 605	.	14 837	15 576	13 738	13 550	14 283	14 515	14 094	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	17 345	17 787	17 650	17 189	18 028	18 212	18 790	19 204	9 097	9 229	9 236	9 267	9 670	9 944	10 134	10 279
waarvan																
primaire productie	10 876	10 874	10 798	10 908	11 025	10 894	10 836	.	5 569	5 537	5 511	5 570	5 843	5 926	5 821	.
overig	6 462	6 895	6 835	6 257	7 000	7 318	7 954	.	3 526	3 692	3 724	3 696	3 825	4 018	4 313	.
Water	14 561	14 249	14 592	15 352	16 642	17 067	14 642	14 772	5 898	5 578	5 132	5 337	5 735	6 082	4 675	4 739
waarvan																
maritieme maakindustrie	8 070	7 690	8 305	8 406	8 902	9 395	8 214	.	2 303	2 252	2 220	2 206	2 235	2 270	1 937	.
watertechnologie	1 986	1 982	2 186	3 036	2 665	2 368	2 552	.	1 357	1 320	1 368	1 578	1 411	1 435	1 519	.
deltatechnologie	3 423	3 614	3 228	3 106	4 275	4 355	2 987	.	1 538	1 464	1 085	1 096	1 585	1 827	698	.
kennis en advies	1 125	1 003	904	799	794	949	889	.	726	571	495	499	507	549	521	.

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfers afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2017, Den Haag/Heerlen, CBS (2017).

1d Aandeel productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen naar topsector, 2010-2017

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017**	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017**
	%															
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	33,5	34,0	34,0	34,2	34,2	34,3	34,1	34,1	24,7	24,7	24,5	24,8	24,5	24,0	23,7	23,7
Topsector																
Agri&food	5,9	5,7	5,8	6,0	6,0	6,0	6,1	5,9	2,6	2,5	2,6	2,7	2,7	2,8	2,8	2,7
waarvan																
primaire productie	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	.	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,4	4,3	4,4	4,6	4,6	4,7	4,7	.	1,7	1,7	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	.
Agri&food keten	9,8	9,7	10,0	10,0	10,0	10,1	10,2	.	7,0	7,0	7,3	7,4	7,4	7,6	7,7	.
waarvan																
primaire productie	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	.	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,4	4,3	4,4	4,6	4,6	4,7	4,7	.	1,7	1,7	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	.
groot- en detailhandel	3,4	3,4	3,6	3,5	3,6	3,6	3,6	.	4,1	4,1	4,3	4,4	4,3	4,4	4,5	.
overig	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
Chemie	5,6	5,7	5,9	5,8	5,7	5,6	5,6	5,6	2,3	2,3	2,4	2,3	2,3	2,2	2,4	2,4
waarvan																
aardolieverwerking	1,8	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	1,8	.	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	.
chemische industrie	3,4	3,5	3,5	3,3	3,2	3,1	3,2	.	1,7	1,7	1,8	1,7	1,6	1,5	1,7	.
rubber- en kunststofindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	.
Creatieve industrie	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	2,1	2,0	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7
waarvan																
kunst	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainmentindustrie	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	.	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	.
creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	.
Energie	3,3	3,2	3,2	3,4	3,3	3,0	2,8	2,6	4,0	3,8	3,8	4,1	3,6	3,3	3,2	2,9
waarvan																
aardgas	1,7	1,5	1,5	1,8	1,7	1,5	1,3	.	2,7	2,4	2,4	2,8	2,2	1,9	1,7	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase ²⁾	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	.	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,6	.
gerelateerde activiteiten	1,0	1,0	1,0	0,9	0,8	0,7	0,8	.	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	.

1d Aandeel productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen naar topsector, 2010-2017 (slot)

	Productiewaarde basisprijzen								Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017**	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017**
High tech systemen en materialen	9,7	10,4	10,2	10,3	10,5	10,7	10,7	11,2	7,2	7,5	7,3	7,4	7,5	7,4	7,5	7,8
waarvan																
metaalindustrie	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	.	0,9	0,9	1,0	0,9	1,0	0,9	1,0	.
vervaardiging van machines en apparaten	5,2	5,8	5,7	5,8	6,0	5,9	5,7	.	3,0	3,2	3,1	3,2	3,3	3,2	3,1	.
vervaardiging van transportmiddelen	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,2	1,3	.	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	.
overig	2,1	2,1	2,1	2,2	2,2	2,3	2,4	.	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,7	2,8	.
Life sciences & health	0,9	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
waarvan																
farmacie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	.
medische instrumenten	0,5	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,3	.	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	.
Transport en opslag	5,0	5,1	4,9	4,8	4,9	4,8	4,7	4,7	4,9	4,9	4,6	4,5	4,5	4,4	4,3	4,3
waarvan																
transport en overslag	2,8	2,8	2,8	2,7	2,7	2,7	2,6	.	2,4	2,3	2,3	2,2	2,2	2,1	2,0	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	.	2,5	2,6	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6
waarvan																
primaire productie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	.	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	.
overig	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	.
Water	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	0,7	0,7
waarvan																
maritieme maakindustrie	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	.
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	.
deltatechnologie	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	.	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,1	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfers afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2017, Den Haag/Heerlen, CBS (2017).

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2016

	Totaal							waaronder computers en randapparatuur						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	mln euro													
Totaal Nederland ¹⁾	40 272	50 123	48 144	47 090	46 800	51 354	49 707	1 521	1 917	2 295	2 231	2 263	3 316	5 020
Totaal topsectoren ²⁾	17 087	21 888	19 927	20 508	21 395	22 769	18 410	628	750	690	700	747	871	900
Topsector														
Agri&food	1 601	1 660	1 830	2 163	2 352	2 353	2 400	33	30	34	51	34	43	49
waarvan														
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	408	445	385	2	2	2	4	4	5	4
voedingsmiddelenindustrie	1 272	1 273	1 552	1 697	1 944	1 908	2 015	32	28	32	47	30	38	45
Agri&food keten	3 287	4 176	3 767	4 316	4 575	4 772	4 876	107	146	127	159	139	167	182
waarvan														
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	408	445	385	2	2	2	4	4	5	4
voedingsmiddelenindustrie	1 272	1 273	1 552	1 697	1 944	1 908	2 015	32	28	32	47	30	38	45
groot- en detailhandel	1 528	1 993	1 750	1 920	1 951	2 201	2 217	65	104	83	97	97	117	122
overig	158	522	187	234	272	219	259	9	12	10	11	8	8	11
Chemie	1 656	2 377	.	1 899	1 998	.	2 141	23	36	31	23	21	.	29
waarvan														
aardolieverwerking	460	535	.	421	662	.	402	7	13	.	.	.	.	4
chemische industrie	1 009	1 532	1 690	1 200	1 081	1 750	1 410	9	16	12	13	13	13	16
rubber- en kunststofindustrie	187	310	259	279	255	285	329	7	7	.	.	.	.	9
Creatieve industrie ⁴⁾	279	348	289	254	266	272	264	71	73	92	83	91	86	86
waarvan														
kunst	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
cultureel erfgoed	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
media en entertainmentindustrie	197	197	179	171	176	190	182	40	38	67	56	53	56	54
creatieve zakelijke dienstverlening ⁵⁾	82	151	110	83	91	82	82	31	35	25	28	37	30	32
Energie	6 467	8 195	7 610	8 185	9 988	10 196	6 124	.	.	.	.	.	.	.
waarvan														
aardgas	2 248	3 036	3 783	3 852	5 117	2 907	1 043	6	7	10	4	5	10	7
duurzame Energie: pre-exploitatiefase ⁶⁾	1 870	1 530	1 680	1 880	2 030	3 470	2 860	.	.	.	.	.	.	.
gerelateerde activiteiten	2 349	3 629	2 147	2 453	2 841	3 819	2 221	51	69	47	33	44	51	40

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2016 (vervolg)

	Totaal							waaronder computers en randapparatuur						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	mln euro													
High tech systemen en materialen	2 430	2 954	2 631	3 200	2 685	3 147	3 078	254	276	272	341	329	406	411
waarvan														
metaalindustrie	393	421	496	495	492	621	639	9	12	12	15	15	16	16
vervaardiging van machines en apparaten	929	1 284	1 141	966	991	1 226	1 173	69	65	63	59	65	66	84
vervaardiging van transportmiddelen	583	639	440	635	531	596	574	7	12	10	33	8	13	12
overig	525	609	555	1 104	671	705	692	169	186	186	236	241	310	298
Life sciences & health	245	248	220	268	334	289	280	11	13	16	19	25	22	33
waarvan														
farmacie	169	109	.	182	.	.	169	4	4	.	10	17	.	21
medische instrumenten	39	64	.	50	.	.	46	2	5	.	5	4	.	5
onderzoek en ontwikkeling	38	75	61	36	72	101	65	5	4	5	4	4	8	7
Transport en opslag	4 665	5 937	5 035	5 092	4 385	6 207	5 798	131	180	117	137	143	276	229
waarvan														
transport en overslag	1 900	2 619	1 786	2 002	1 640	2 312	2 419	35	44	44	38	39	41	42
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2 765	3 317	3 249	3 089	2 744	3 895	3 379	96	136	72	100	103	234	187
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	253	396	302	423	328	283	317	22	27	28	27	21	18	21
waarvan														
primaire productie ³⁾	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
overig	253	396	302	423	328	283	317	22	27	28	27	21	18	21
Water	1 106	1 063	831	951	1 065	1 000	891	21	34	36	26	49	26	36
waarvan														
maritieme maakindustrie	90	115	124	.	.	.	168	4	6	6	6	7	6	5
watertechnologie	471	.	430	391	520	525	455	6	.	18	8	33	6	18
deltatechnologie	.	455	249	.	.	.	223	.	6	6	2	3	7	1
kennis en advies	.	.	27	44	38	43	44	.	.	6	10	6	8	12

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2016 (vervolg)

	Totaal							waaronder computers en randapparatuur						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	%													
Totaal Nederland ¹⁾	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	42,4	43,7	41,4	47,2	45,7	44,3	37,0	41,3	39,1	30,1	35,4	33,0	26,3	17,9
Topsector														
Agri&food	4,0	3,3	3,8	4,6	5,0	4,6	4,8	2,2	1,5	1,5	2,3	1,5	1,3	1,0
waarvan														
primaire productie ³⁾	0,8	0,8	0,6	1,0	0,9	0,9	0,8	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
voedingsmiddelenindustrie	3,2	2,5	3,2	3,6	4,2	3,7	4,1	2,1	1,5	1,4	2,1	1,3	1,1	0,9
Agri&food keten	8,2	8,3	7,8	9,2	9,8	9,3	9,8	7,0	7,6	5,5	7,1	6,2	5,1	3,6
waarvan														
primaire productie ³⁾	0,8	0,8	0,6	1,0	0,9	0,9	0,8	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
voedingsmiddelenindustrie	3,2	2,5	3,2	3,6	4,2	3,7	4,1	2,1	1,5	1,4	2,1	1,3	1,1	0,9
groot- en detailhandel	3,8	4,0	3,6	4,1	4,2	4,3	4,5	4,3	5,4	3,6	4,3	4,3	3,5	2,4
overig	0,4	1,0	0,4	0,5	0,6	0,4	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,3	0,2	0,2
Chemie	4,1	4,7	5,5	4,0	4,3	.	4,3	1,5	1,9	1,3	1,0	0,9	.	0,6
waarvan														
aardolieverwerking	1,1	1,1	.	0,9	1,4	.	0,8	0,5	0,7	.	.	.	.	0,1
chemische industrie	2,5	3,1	3,5	2,5	2,3	3,4	2,8	0,6	0,8	0,5	0,6	0,6	0,4	0,3
rubber- en kunststofindustrie	0,5	0,6	.	0,6	0,5	0,6	0,7	0,4	0,3	.	.	.	.	0,2
Creatieve industrie ⁴⁾	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,5	0,5	4,7	3,8	4,0	3,7	4,0	2,6	1,7
waarvan														
kunst	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
cultureel erfgoed	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
media en entertainmentindustrie	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	2,6	2,0	2,9	2,5	2,4	1,7	1,1
creatieve zakelijke dienstverlening ⁵⁾	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	2,0	1,8	1,1	1,2	1,6	0,9	0,6
Energie	16,1	16,3	15,8	17,4	21,3	19,9	12,3	.	.	.	.	.	.	.
waarvan														
aardgas	5,6	6,1	7,9	8,2	10,9	5,7	2,1	0,4	0,3	0,4	0,2	0,2	0,3	0,1
duurzame Energie: pre-exploitatiefase ⁶⁾	4,6	3,1	3,5	4,0	4,3	6,8	5,8	.	.	.	.	.	.	.
gerelateerde activiteiten	5,8	7,2	4,5	5,2	6,1	7,4	4,5	3,4	3,6	2,0	1,5	1,9	1,5	0,8

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2016 (slot)

	Totaal							waaronder computers en randapparatuur						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	%													
High tech systemen en materialen	6,0	5,9	5,5	6,8	5,7	6,1	6,2	16,7	14,4	11,9	15,3	14,5	12,2	8,2
waarvan														
metaalindustrie	1,0	0,8	1,0	1,1	1,1	1,2	1,3	0,6	0,6	0,5	0,7	0,7	0,5	0,3
vervaardiging van machines en apparaten	2,3	2,6	2,4	2,1	2,1	2,4	2,4	4,5	3,4	2,8	2,6	2,9	2,0	1,7
vervaardiging van transportmiddelen	1,4	1,3	0,9	1,3	1,1	1,2	1,2	0,4	0,6	0,5	1,5	0,3	0,4	0,2
overig	1,3	1,2	1,2	2,3	1,4	1,4	1,4	11,1	9,7	8,1	10,6	10,6	9,4	5,9
Life sciences & health	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	1,1	0,6	0,6
waarvan														
farmacie	0,4	0,2	.	0,4	0,5	.	0,3	0,3	0,2	.	0,4	0,8	.	0,4
medische instrumenten	0,1	0,1	.	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,2	.	0,2	0,2	.	0,1
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Transport en opslag	11,6	11,8	10,5	10,8	9,4	12,1	11,7	8,6	9,4	5,1	6,1	6,3	8,3	4,6
waarvan														
transport en overslag	4,7	5,2	3,7	4,3	3,5	4,5	4,9	2,3	2,3	1,9	1,7	1,7	1,3	0,8
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	6,9	6,6	6,7	6,6	5,9	7,6	6,8	6,3	7,1	3,1	4,5	4,6	7,1	3,7
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	0,6	0,8	0,6	0,9	0,7	0,6	0,6	1,4	1,4	1,2	1,2	0,9	0,5	0,4
waarvan														
primaire productie ³⁾	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
overig	0,6	0,8	0,6	0,9	0,7	0,6	0,6	1,4	1,4	1,2	1,2	0,9	0,5	0,4
Water	2,7	2,1	1,7	2,0	2,3	1,9	1,8	1,4	1,8	1,6	1,2	2,1	0,8	0,7
waarvan														
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,3	.	.	.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1
watertechnologie	1,2	.	0,9	0,8	1,1	1,0	0,9	0,4	.	0,8	0,3	1,4	0,2	0,4
deltatechnologie	.	0,9	0,5	.	.	.	0,4	.	0,3	0,3	0,1	0,1	0,2	0,0
kennis en advies	.	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	.	0,2	0,4	0,3	0,2	0,2

Bron: CBS

¹⁾ Totaal Nederland bevat alle SBI's binnen het waarneemdomein van de statistiek Investerings in materiële vaste activa.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Exclusief de volgende SBI's: 0111, 0113, 0140, 0150, 0170 en 03 (deze worden niet waargenomen).

⁴⁾ Exclusief de subsectoren kunst en cultureel erfgoed (deze worden niet waargenomen).

⁵⁾ De definitie van deze subsector is vanaf het verslagjaar 2014 aangepast. Deze aanpassing is voor de investeringen niet herberekend voor 2010-2013.

⁶⁾ Cijfers afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2017, Den Haag/Heerlen, CBS (2017).

De hier weergegeven cijfers voor investeringen omvatten de hele Sustainable Energy Sector, dus inclusief de exploitatiefase.

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2016

	Totaal							Waaronder Wederuitvoer						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁵⁾	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁵⁾	2016
	mln euro													
Totaal Nederland ¹⁾	371 549	409 358	429 717	433 106	433 405	418 982	425 039	171 638	178 294	195 992	199 783	195 452	176 535	186 127
Totaal Topsectoren ²⁾	145 899	159 541	168 186	171 786	167 991	165 853	164 002	32 117	32 157	38 893	47 043	42 908	33 385	34 651
Topsector														
Agri&food	24 134	27 429	26 844	27 345	27 561	30 100	30 610	2 579	2 869	3 537	3 109	3 145	3 220	3 610
waarvan														
primaire productie	2 320	2 848	2 924	3 025	2 988	3 215	3 602	299	421	398	349	336	423	546
voedingsmiddelenindustrie	21 814	24 581	23 920	24 320	24 573	26 884	27 009	2 279	2 448	3 139	2 760	2 809	2 797	3 064
Agri&food keten	48 920	54 096	55 601	58 204	59 203	62 107	63 723	9 679	10 824	11 936	12 550	13 195	13 817	14 577
waarvan														
primaire productie	2 320	2 848	2 924	3 025	2 988	3 215	3 602	299	421	398	349	336	423	546
voedingsmiddelenindustrie	21 814	24 581	23 920	24 320	24 573	26 884	27 009	2 279	2 448	3 139	2 760	2 809	2 797	3 064
groot- en detailhandel	20 822	21 747	24 116	25 896	26 779	26 984	28 351	6 628	7 285	7 710	8 713	9 161	9 724	10 105
overig	3 964	4 920	4 641	4 963	4 863	5 024	4 761	472	670	690	728	889	872	862
Chemie	28 577	30 904	37 639	40 248	38 699	36 124	32 158	2 970	3 698	8 739	14 043	9 069	6 876	5 613
waarvan														
aardolieverwerking	3 613	4 518	9 695	12 977	12 895	9 864	6 954	567	899	5 313	.	.	.	.
chemische industrie	21 142	22 449	23 799	22 568	21 583	21 843	20 645	2 005	2 336	2 840	3 028	3 031	2 382	2 046
rubber- en kunststofindustrie	3 821	3 937	4 144	4 703	4 221	4 417	4 559	398	463	586	.	.	.	.
Creatieve industrie	675	737	860	757	827	698	696	236	246	247	245	300	160	123
waarvan														
kunst	40	49	51	52	58	66	74	5	8	.	9	6	7	10
cultureel erfgoed	12	4	4	2	4	8	3	0	0	.	0	0	0	0
media en entertainmentindustrie	337	338	444	367	383	319	328	164	153	158	103	110	48	38
creatieve zakelijke dienstverlening	287	346	361	335	382	305	291	67	85	77	132	184	105	74
Energie ³⁾	16 445	20 438	23 661	23 347	20 456	16 912	15 248	1 805	2 086	2 759	3 152	3 028	2 767	1 944
waarvan														
aardgas	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	3 690	5 250	6 090	5 320	6 200	6 150	6 090	.	.	.	.	.	.	.
gerelateerde activiteiten	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2016 (vervolg)

	Totaal							Waaronder Wederuitvoer						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁵⁾	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁵⁾	2016
	mln euro													
High tech systemen en materialen	42 206	48 608	45 646	45 349	47 518	48 728	50 199	11 375	11 607	11 895	12 310	13 428	10 578	11 188
waarvan														
metaalindustrie	9 197	10 287	9 699	9 381	9 959	10 219	10 214	1 438	1 465	1 273	1 436	1 515	1 398	1 533
vervaardiging van machines en apparaten	24 465	28 662	25 920	26 043	27 973	27 865	27 866	7 100	7 472	7 250	7 664	8 975	6 546	6 776
vervaardiging van transportmiddelen	6 025	7 020	7 291	7 383	6 881	8 363	9 796	1 820	1 693	2 039	2 078	2 024	2 020	2 236
overig	2 518	2 640	2 737	2 542	2 704	2 281	2 324	1 018	978	1 333	1 132	913	613	643
Life sciences & health	7 385	6 816	6 513	4 976	5 699	7 287	6 656	1 183	1 142	1 150	1 682	1 889	1 937	2 644
waarvan														
farmacie	4 732	4 050	3 522	2 381	3 002	4 325	3 797	549	583	251	367	472	564	1 205
medische instrumenten	2 586	2 708	2 933	2 466	2 542	2 857	2 770	.	.	.	.	.	.	.
onderzoek en ontwikkeling	67	57	58	129	154	105	89	.	.	.	.	.	.	.
Transport en opslag	18 250	18 175	20 799	22 018	19 886	16 162	16 718	10 020	8 589	8 832	10 933	10 381	6 152	6 908
waarvan														
transport en overslag	1 951	1 275	1 456	1 243	1 040	771	901	921	416	591	622	449	107	131
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	16 299	16 899	19 343	20 775	18 846	15 391	15 817	9 099	8 174	8 241	10 311	9 931	6 046	6 778
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	14 584	14 714	15 378	15 880	16 218	17 362	19 087	2 609	2 664	2 888	3 068	3 122	3 320	4 293
waarvan														
primaire productie	1 799	1 914	2 084	2 028	2 070	2 096	2 493	262	303	315	278	246	194	318
overig	12 785	12 800	13 294	13 852	14 148	15 266	16 594	2 346	2 361	2 574	2 789	2 876	3 126	3 975
Water	2 728	2 879	3 001	2 753	2 960	5 031	5 359	663	675	565	271	344	317	471
waarvan														
maritieme maakindustrie	2 458	2 594	2 634	2 204	2 490	4 500	4 839	634	644	536	247	309	274	421
watertechnologie	74	78	95	326	304	282	326	4	6	8	7	8	22	23
deltatechnologie	126	163	193	178	144	197	157	21	24	18	16	25	18	24
kennis en advies	69	43	79	44	23	52	36	4	1	3	1	2	4	2

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2016 (vervolg)

	Totaal							Waaronder Wederuitvoer						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁵⁾	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁵⁾	2016
	% van totaal Nederland													
Totaal Nederland ¹⁾	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	39,3	39,0	39,1	39,7	38,8	39,6	38,6	18,7	18,0	19,8	23,5	22,0	18,9	18,6
Topsector														
Agri&food	6,5	6,7	6,2	6,3	6,4	7,2	7,2	1,5	1,6	1,8	1,6	1,6	1,8	1,9
waarvan														
primaire productie	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
voedingsmiddelenindustrie	5,9	6,0	5,6	5,6	5,7	6,4	6,4	1,3	1,4	1,6	1,4	1,4	1,6	1,6
Agri&food keten	13,2	13,2	12,9	13,4	13,7	14,8	15,0	5,6	6,1	6,1	6,3	6,8	7,8	7,8
waarvan														
primaire productie	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
voedingsmiddelenindustrie	5,9	6,0	5,6	5,6	5,7	6,4	6,4	1,3	1,4	1,6	1,4	1,4	1,6	1,6
groot- en detailhandel	5,6	5,3	5,6	6,0	6,2	6,4	6,7	3,9	4,1	3,9	4,4	4,7	5,5	5,4
overig	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
Chemie	7,7	7,5	8,8	9,3	8,9	8,6	7,6	1,7	2,1	4,5	7,0	4,6	3,9	3,0
waarvan														
aardolieverwerking	1,0	1,1	2,3	3,0	3,0	2,4	1,6	0,3	0,5	2,7	.	.	.	.
chemische industrie	5,7	5,5	5,5	5,2	5,0	5,2	4,9	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,3	1,1
rubber- en kunststofindustrie	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	1,1	1,1	0,2	0,3	0,3	.	.	.	.
Creatieve industrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
waarvan														
kunst	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0	0,0	0,0	0,0
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainmentindustrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
creatieve zakelijke dienstverlening	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
Energie ³⁾	4,4	5,0	5,5	5,4	4,7	4,0	3,6	1,1	1,2	1,4	1,6	1,5	1,6	1,0
waarvan														
aardgas	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	1,0	1,3	1,4	1,2	1,4	1,5	1,4	.	.	.	.	.	.	.
gerelateerde activiteiten	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2016 (slot)

	Totaal							Waaronder Wederuitvoer						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ¹⁾	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ¹⁾	2016
	% van totaal Nederland													
High tech systemen en materialen	11,4	11,9	10,6	10,5	11,0	11,6	11,8	6,6	6,5	6,1	6,2	6,9	6,0	6,0
waarvan														
metaalindustrie	2,5	2,5	2,3	2,2	2,3	2,4	2,4	0,8	0,8	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8
vervaardiging van machines en apparaten	6,6	7,0	6,0	6,0	6,5	6,7	6,6	4,1	4,2	3,7	3,8	4,6	3,7	3,6
vervaardiging van transportmiddelen	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	2,0	2,3	1,1	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2
overig	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,7	0,6	0,5	0,3	0,3
Life sciences & health	2,0	1,7	1,5	1,1	1,3	1,7	1,6	0,7	0,6	0,6	0,8	1,0	1,1	1,4
waarvan														
farmacie	1,3	1,0	0,8	0,5	0,7	1,0	0,9	0,3	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	0,6
medische instrumenten	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	.	.	.	.	.	.	.
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	.	.	.	.	.	.
Transport en opslag	4,9	4,4	4,8	5,1	4,6	3,9	3,9	5,8	4,8	4,5	5,5	5,3	3,5	3,7
waarvan														
transport en overslag	0,5	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,5	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	4,4	4,1	4,5	4,8	4,3	3,7	3,7	5,3	4,6	4,2	5,2	5,1	3,4	3,6
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	3,9	3,6	3,6	3,7	3,7	4,1	4,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,9	2,3
waarvan														
primaire productie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2
overig	3,4	3,1	3,1	3,2	3,3	3,6	3,9	1,4	1,3	1,3	1,4	1,5	1,8	2,1
Water	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7	1,2	1,3	0,4	0,4	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3
waarvan														
maritieme maakindustrie	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	1,1	1,1	0,4	0,4	0,3	0,1	0,2	0,2	0,2
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS

¹⁾ Voor totaal Nederland is de totale uitvoerwaarde van goederen weergegeven (inclusief wederuitvoer). Dit bedrag is inclusief de uitvoer van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging, maar waarvan de handel wel via Nederland loopt.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten. Bij uitsplitsing naar wederuitvoer exclusief subsector 'Duurzame energie'. De uitvoerwaarde van de topsectoren betreft alleen de uitvoerwaarde van bedrijven met een Nederlandse vestiging (inclusief wederuitvoer).

³⁾ Uitvoerwaarde totaal is inclusief de subsector 'Duurzame energie'. Uitvoerwaarde wederuitvoer is exclusief de subsector 'Duurzame energie'.

⁴⁾ Cijfers afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2017, Den Haag/Heerlen, CBS (2017). De hier weergegeven cijfers voor uitvoerwaarde omvatten de hele Sustainable Energy Sector, dus inclusief de exploitatiefase.

⁵⁾ In 2015 is sprake van een neerwaartse trendbreuk in de exportcijfers vanwege een methodewijziging. Een deel van de handelstromen dat voorheen als wederuitvoer werd gekwalificeerd, wordt nu tot de quasi-doorvoer gerekend. Dit is geen onderdeel van de (weder)uitvoer.

4 Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ³⁾	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ³⁾	2016
	Aantal							% van totaal Nederland						
Totaal Nederland	105 500	116 850	126 965	126 050	122 055	98 390	108 915	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ¹⁾	35 665	39 300	42 590	42 005	40 125	31 975	35 775	33,8	33,6	33,5	33,3	32,9	32,5	32,8
Topsector														
Agri&food	4 330	4 540	4 650	4 795	4 715	4 435	4 695	4,1	3,9	3,7	3,8	3,9	4,5	4,3
waarvan														
primaire productie	3 180	3 400	3 505	3 615	3 545	3 285	3 475	3,0	2,9	2,8	2,9	2,9	3,3	3,2
voedingsmiddelenindustrie	1 150	1 140	1 145	1 180	1 170	1 150	1 220	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	1,2	1,1
Agri&food keten	10 870	11 265	11 690	11 895	11 670	11 350	11 905	10,3	9,6	9,2	9,4	9,6	11,5	10,9
waarvan														
primaire productie	3 180	3 400	3 505	3 615	3 545	3 285	3 475	3,0	2,9	2,8	2,9	2,9	3,3	3,2
voedingsmiddelenindustrie	1 150	1 140	1 145	1 180	1 170	1 150	1 220	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	1,2	1,1
groot- en detailhandel	6 060	6 240	6 525	6 600	6 475	6 470	6 760	5,7	5,3	5,1	5,2	5,3	6,6	6,2
overig	480	480	515	505	480	440	445	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Chemie	1 385	1 400	1 420	1 395	1 390	1 340	1 370	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,4	1,3
waarvan														
aardolieverwerking	25	30	25	25	25	20	15	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	580	560	585	575	570	555	565	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
rubber- en kunststofindustrie	780	810	805	790	795	765	790	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8	0,7
Creatieve industrie	7 500	9 180	10 930	10 695	10 535	7 005	8 775	7,1	7,9	8,6	8,5	8,6	7,1	8,1
waarvan														
kunst	1 675	2 265	2 975	2 795	2 925	1 920	2 570	1,6	1,9	2,3	2,2	2,4	2,0	2,4
cultureel erfgoed	55	65	70	70	75	65	80	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	2 200	2 555	2 940	2 825	2 765	1 940	2 320	2,1	2,2	2,3	2,2	2,3	2,0	2,1
creatieve zakelijke dienstverlening	3 570	4 295	4 945	5 005	4 770	3 080	3 810	3,4	3,7	3,9	4,0	3,9	3,1	3,5
Energie ²⁾	115	135	145	140	120	110	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan														
aardgas	65	80	85	85	70	65	75	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
gerelateerde activiteiten	50	55	60	55	50	45	45	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

4 Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2016 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ³⁾	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ³⁾	2016
	Aantal							% van totaal Nederland						
High tech systemen en materialen	12 830	13 920	15 025	14 735	14 220	11 585	12 675	12,2	11,9	11,8	11,7	11,7	11,8	11,6
waarvan														
metaalindustrie	2 005	2 105	2 150	2 130	2 075	1 905	1 980	1,9	1,8	1,7	1,7	1,7	1,9	1,8
vervaardiging van machines en apparaten	4 185	4 290	4 455	4 475	4 485	4 125	4 345	4,0	3,7	3,5	3,6	3,7	4,2	4,0
vervaardiging van transportmiddelen	820	825	840	865	830	795	825	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8
overig	5 815	6 700	7 575	7 265	6 825	4 755	5 520	5,5	5,7	6,0	5,8	5,6	4,8	5,1
Life sciences & health	530	515	505	480	510	515	560	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
waarvan														
farmacie	120	115	115	110	120	110	110	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
medische instrumenten	285	265	265	255	270	255	265	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
onderzoek en ontwikkeling	130	135	125	120	125	150	185	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
Transport en opslag	4 820	5 215	5 380	5 205	4 180	2 650	3 100	4,6	4,5	4,2	4,1	3,4	2,7	2,8
waarvan														
transport en overslag	3 260	3 510	3 635	3 475	2 625	1 455	1 670	3,1	3,0	2,9	2,8	2,2	1,5	1,5
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1 560	1 705	1 745	1 730	1 555	1 195	1 425	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3	1,2	1,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	4 985	5 260	5 395	5 410	5 325	5 295	5 435	4,7	4,5	4,2	4,3	4,4	5,4	5,0
waarvan														
primaire productie	2 630	2 905	2 980	3 020	2 990	2 985	3 095	2,5	2,5	2,3	2,4	2,4	3,0	2,8
overig	2 355	2 360	2 415	2 390	2 335	2 305	2 340	2,2	2,0	1,9	1,9	1,9	2,3	2,1
Water	590	635	650	680	665	580	615	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
waarvan														
maritieme maakindustrie	430	465	470	495	475	405	435	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
watertechnologie	45	45	50	50	55	55	75	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
deltatechnologie	65	75	80	80	90	65	60	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
kennis en advies	50	50	50	50	45	50	45	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten en de subsector 'Duurzame energie'.

²⁾ Exclusief de subsector 'Duurzame energie'.

³⁾ In 2015 is sprake van een neerwaartse trendbreuk in de exportcijfers vanwege een methodewijziging. Een deel van de wederuitvoer wordt nu tot de quasi-doorvoer gerekend en dus niet meer tot de uitvoer. Er wordt bovendien een strengere onderscheid gehanteerd tussen de uitvoer van goederen en diensten bij de kleine exporteurs.

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2016

	Totaal						Mkb (< 250 wp)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	Aantal¹⁾													
Totaal Nederland	1 277 280	1 333 440	1 374 350	1 395 950	1 460 550	1 530 240	1 589 820	1 274 310	1 330 485	1 371 405	1 393 065	1 457 720	1 527 365	1 586 860
Totaal Topsectoren ²⁾	304 915	313 805	321 065	326 395	342 340	358 920	373 240	304 325	313 210	320 465	325 790	341 745	358 305	372 620
Topsector														
Agri&food	66 015	62 615	61 370	62 045	63 050	65 860	67 580	65 940	62 540	61 290	61 965	62 975	65 785	67 495
waarvan														
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	57 740	60 205	61 755	61 400	57 800	56 345	57 020	57 735	60 200	61 745
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	5 310	5 655	5 820	4 540	4 740	4 945	4 945	5 240	5 585	5 750
Agri&food keten	135 815	133 255	132 735	133 155	136 545	141 825	145 140	135 645	133 080	132 555	132 975	136 360	141 635	144 945
waarvan														
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	57 740	60 205	61 755	61 400	57 800	56 345	57 020	57 735	60 200	61 745
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	5 310	5 655	5 820	4 540	4 740	4 945	4 945	5 240	5 585	5 750
groot- en detailhandel	68 850	69 680	70 415	70 160	72 540	74 990	76 570	68 770	69 590	70 325	70 070	72 440	74 890	76 470
overig	950	960	955	945	955	975	990	940	950	940	935	945	965	980
Chemie	2 165	2 175	2 170	2 115	2 130	2 150	2 195	2 100	2 115	2 105	2 055	2 070	2 095	2 140
waarvan														
aardolieverwerking	40	35	35	35	35	30	25	30	30	30	30	30	25	20
chemische industrie	800	805	795	780	790	805	830	755	760	750	735	750	765	790
rubber- en kunststofindustrie	1 325	1 335	1 340	1 305	1 305	1 320	1 340	1 315	1 325	1 325	1 290	1 290	1 305	1 325
Creatieve industrie	119 205	128 475	134 600	138 010	147 085	156 250	164 905	119 165	128 445	134 570	137 975	147 055	156 225	164 875
waarvan														
kunst	48 800	52 705	55 240	57 460	61 560	65 350	69 265	48 800	52 705	55 240	57 455	61 555	65 350	69 265
cultureel erfgoed	1 275	1 305	1 320	1 310	1 350	1 365	1 390	1 270	1 300	1 315	1 310	1 350	1 360	1 385
media en entertainmentindustrie	25 805	27 910	29 505	30 610	32 885	34 780	36 495	25 775	27 885	29 485	30 585	32 865	34 760	36 475
creatieve zakelijke dienstverlening	43 330	46 565	48 540	48 630	51 290	54 755	57 760	43 325	46 560	48 535	48 625	51 285	54 750	57 750
Energie	1 585	1 630	1 665	1 685	1 720	1 670	1 685	1 475	1 520	1 555	1 575	1 610	1 555	1 575
waarvan														
aardgas	265	260	280	300	320	310	350	260	255	275	290	305	300	340
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	1 130	1 155	1 170	1 145	1 110	1 060	1 015	1 035	1 060	1 080	1 055	1 020	970	925
gerelateerde activiteiten	215	235	240	260	315	320	340	205	225	230	250	300	305	330

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2016 (vervolg)

	Totaal							Mkb (< 250 wp)						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Aantal¹⁾														
High tech systemen en materialen	71 925	74 830	76 825	78 250	82 790	86 290	89 035	71 740	74 645	76 635	78 060	82 605	86 095	88 840
waarvan														
metaalindustrie	7 885	8 045	8 105	8 180	8 335	8 550	8 855	7 865	8 030	8 090	8 160	8 315	8 535	8 840
vervaardiging van machines en apparaten	10 770	11 125	11 515	11 720	12 195	12 755	13 220	10 705	11 050	11 440	11 650	12 125	12 680	13 150
vervaardiging van transportmiddelen	1 545	1 570	1 605	1 635	1 645	1 695	1 705	1 520	1 550	1 585	1 615	1 630	1 675	1 685
overig	51 725	54 085	55 595	56 715	60 615	63 290	65 255	51 655	54 015	55 520	56 640	60 535	63 205	65 165
Life sciences & health	2 480	2 480	2 465	2 435	2 920	3 025	3 100	2 460	2 460	2 445	2 410	2 895	3 000	3 075
waarvan														
farmacie	180	185	190	185	190	200	195	170	175	180	175	180	190	185
medische instrumenten	1 825	1 830	1 840	1 845	1 875	1 910	1 940	1 820	1 825	1 835	1 840	1 870	1 900	1 935
onderzoek en ontwikkeling	475	460	435	405	850	915	965	470	455	425	395	845	910	955
Transport en opslag	25 480	26 205	26 875	26 915	27 725	28 435	29 470	25 350	26 070	26 745	26 790	27 595	28 295	29 330
waarvan														
transport en overslag	19 715	20 225	20 735	20 510	20 910	21 225	21 290	19 660	20 170	20 685	20 465	20 860	21 170	21 230
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	5 765	5 980	6 145	6 405	6 815	7 210	8 180	5 695	5 900	6 065	6 325	6 740	7 125	8 100
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	25 670	24 430	23 635	23 450	23 475	23 795	23 700	25 650	24 405	23 610	23 425	23 450	23 770	23 670
waarvan														
primaire productie	21 385	20 120	19 350	19 210	19 225	19 490	19 465	21 380	20 110	19 345	19 205	19 220	19 485	19 460
overig	4 285	4 310	4 285	4 235	4 250	4 305	4 235	4 270	4 295	4 265	4 220	4 230	4 285	4 215
Water	3 010	3 080	3 180	3 200	3 225	3 320	3 375	2 975	3 045	3 145	3 165	3 190	3 280	3 335
waarvan														
maritieme maakindustrie	2 280	2 320	2 345	2 335	2 345	2 370	2 370	2 265	2 305	2 325	2 320	2 330	2 350	2 350
watertechnologie	155	145	170	180	185	190	195	145	135	160	170	175	180	185
deltatechnologie	490	530	570	600	610	650	705	485	525	565	595	605	645	695
kennis en advies	80	85	95	85	85	110	110	80	80	90	85	80	105	105

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2016 (vervolg)

	Totaal						Mkb (< 250 wp)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	%													
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	23,9	23,5	23,4	23,4	23,4	23,5	23,5	23,9	23,5	23,4	23,4	23,4	23,5	23,5
Topsector														
Agri&food	5,2	4,7	4,5	4,4	4,3	4,3	4,3	5,2	4,7	4,5	4,4	4,3	4,3	4,3
waarvan														
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9	3,9	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9	3,9
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Agri&food keten	10,6	10,0	9,7	9,5	9,3	9,3	9,1	10,6	10,0	9,7	9,5	9,4	9,3	9,1
waarvan														
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9	3,9	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9	3,9
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
groot- en detailhandel	5,4	5,2	5,1	5,0	5,0	4,9	4,8	5,4	5,2	5,1	5,0	5,0	4,9	4,8
overig	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Chemie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan														
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	9,3	9,6	9,8	9,9	10,1	10,2	10,4	9,4	9,7	9,8	9,9	10,1	10,2	10,4
waarvan														
kunst	3,8	4,0	4,0	4,1	4,2	4,3	4,4	3,8	4,0	4,0	4,1	4,2	4,3	4,4
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3	2,3	2,3
creatieve zakelijke dienstverlening	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5	3,6	3,6	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5	3,6	3,6
Energie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan														
aardgas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2016 (slot)

	Totaal						Mkb (< 250 wp)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	%													
High tech systemen en materialen	5,6	5,6	5,6	5,6	5,7	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,7	5,6	5,6
waarvan														
metaalindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van machines en apparaten	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	4,0	4,1	4,0	4,1	4,2	4,1	4,1	4,1	4,1	4,0	4,1	4,2	4,1	4,1
Life sciences & health	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan														
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,8
waarvan														
transport en overslag	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2,0	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5	2,0	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5
waarvan														
primaire productie	1,7	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3	1,2	1,7	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3	1,2
overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Water	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan														
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

6 Opperichte bedrijven naar topsector, 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	Aantal ¹⁾							%						
Totaal Nederland	161 230	166 765	156 110	156 110	159 300	162 955	166 820	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	37 040	34 390	32 330	33 280	32 710	33 370	33 760	23,0	20,6	20,7	21,3	20,5	20,5	20,2
Topsector														
Agri&food	7 110	3 820	3 305	3 080	3 015	3 985	2 785	4,4	2,3	2,1	2,0	1,9	2,4	1,7
waarvan														
primaire productie	6 785	3 275	2 760	2 560	2 505	3 310	2 135	4,2	2,0	1,8	1,6	1,6	2,0	1,3
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	510	675	650	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
Agri&food keten	13 825	11 440	10 710	10 170	10 535	11 915	10 665	8,6	6,9	6,9	6,5	6,6	7,3	6,4
waarvan														
primaire productie	6 785	3 275	2 760	2 560	2 505	3 310	2 135	4,2	2,0	1,8	1,6	1,6	2,0	1,3
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	510	675	650	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
groot- en detailhandel	6 655	7 565	7 340	7 030	7 455	7 870	7 805	4,1	4,5	4,7	4,5	4,7	4,8	4,7
overig	60	60	65	60	60	65	75	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	110	145	95	115	120	120	130	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan														
aardolieverwerking	0	5	5	5	5	10	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	45	55	35	45	55	50	65	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	65	90	55	65	60	60	65	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Creatieve industrie	18 185	17 710	16 295	17 705	17 595	17 415	18 825	11,3	10,6	10,4	11,3	11,0	10,7	11,3
waarvan														
kunst	8 205	6 995	6 420	7 075	6 580	6 635	7 435	5,1	4,2	4,1	4,5	4,1	4,1	4,5
cultureel erfgoed	75	90	65	70	75	70	80	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainmentindustrie	3 780	3 955	3 795	3 995	3 960	3 775	4 280	2,3	2,4	2,4	2,6	2,5	2,3	2,6
creatieve zakelijke dienstverlening	6 125	6 670	6 020	6 565	6 980	6 930	7 035	3,8	4,0	3,9	4,2	4,4	4,3	4,2
Energie	135	120	130	100	160	90	105	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan														
aardgas	45	50	55	50	55	40	55	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	55	40	40	5	15	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	35	30	35	40	85	45	50	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0

6 Operichte bedrijven naar topsector, 2010-2016 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	Aantal ¹⁾							%						
High tech systemen en materialen	7 085	8 245	8 235	8 265	8 085	7 865	8 210	4,4	4,9	5,3	5,3	5,1	4,8	4,9
waarvan														
metaalindustrie	510	615	555	560	505	580	650	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	895	970	940	910	935	1 000	1 010	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	105	130	120	115	95	120	110	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	5 580	6 530	6 620	6 675	6 555	6 165	6 445	3,5	3,9	4,2	4,3	4,1	3,8	3,9
Life sciences & health	170	155	160	140	220	225	255	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
waarvan														
farmacie	10	15	20	15	15	15	20	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	140	125	135	120	115	85	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	20	20	5	10	90	120	115	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	2 840	3 285	3 345	3 120	2 790	2 740	2 770	1,8	2,0	2,1	2,0	1,8	1,7	1,7
waarvan														
transport en overslag	2 275	2 625	2 730	2 315	2 135	1 980	1 995	1,4	1,6	1,7	1,5	1,3	1,2	1,2
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	565	660	615	805	655	760	775	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2 110	1 245	910	900	860	975	720	1,3	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,4
waarvan														
primaire productie	1 810	875	575	560	530	685	445	1,1	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3
overig	300	370	335	340	330	290	275	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Water	230	255	265	225	220	255	250	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1
waarvan														
maritieme maakindustrie	155	185	170	145	145	155	145	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	5	0	10	10	5	10	15	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	65	65	80	65	65	85	90	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
kennis en advies	5	5	5	5	0	5	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	Aantal ¹⁾							%						
Totaal Nederland	98 310	106 660	127 050	114 355	95 595	95 155	116 665	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	20 165	20 975	25 950	23 310	18 155	18 300	24 085	20,5	19,7	20,4	20,4	19,0	19,2	20,6
Topsector														
Agri&food	5 030	3 325	3 275	2 925	2 050	1 745	2 400	5,1	3,1	2,6	2,6	2,1	1,8	2,1
waarvan														
primaire productie	4 770	3 030	2 925	2 515	1 755	1 390	1 980	4,9	2,8	2,3	2,2	1,8	1,5	1,7
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	410	290	355	420	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
Agri&food keten	11 005	9 665	10 135	8 805	7 000	6 955	8 535	11,2	9,1	8,0	7,7	7,3	7,3	7,3
waarvan														
primaire productie	4 770	3 030	2 925	2 515	1 755	1 390	1 980	4,9	2,8	2,3	2,2	1,8	1,5	1,7
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	410	290	355	420	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
groot- en detailhandel	5 935	6 295	6 800	5 835	4 900	5 175	6 080	6,0	5,9	5,4	5,1	5,1	5,4	5,2
overig	35	45	60	45	50	35	50	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Chemie	120	115	120	125	90	115	100	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan														
aardolieverwerking	5	5	0	5	5	15	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	50	45	40	45	30	45	45	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	65	65	75	80	60	55	55	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Creatieve industrie	7 180	8 620	11 680	10 715	8 360	8 565	11 565	7,3	8,1	9,2	9,4	8,7	9,0	9,9
waarvan														
kunst	2 795	3 345	4 535	3 965	3 195	3 160	4 195	2,8	3,1	3,6	3,5	3,3	3,3	3,6
cultureel erfgoed	70	50	65	65	55	65	65	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	1 570	1 855	2 450	2 380	1 935	1 940	2 590	1,6	1,7	1,9	2,1	2,0	2,0	2,2
creatieve zakelijke dienstverlening	2 745	3 370	4 630	4 300	3 175	3 410	4 720	2,8	3,2	3,6	3,8	3,3	3,6	4,0
Energie	60	60	60	65	75	65	55	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
waarvan														
aardgas	45	40	35	35	30	45	20	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0	5	0	5	5	0	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	20	15	25	25	40	15	25	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2016 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	Aantal ¹⁾							%						
High tech systemen en materialen	4 325	5 140	6 735	5 880	4 665	4 860	6 285	4,4	4,8	5,3	5,1	4,9	5,1	5,4
waarvan														
metaalindustrie	450	455	515	430	355	360	400	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
vervaardiging van machines en apparaten	510	570	680	630	540	500	665	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	70	80	105	105	85	90	100	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3 295	4 035	5 440	4 720	3 685	3 915	5 115	3,4	3,8	4,3	4,1	3,9	4,1	4,4
Life sciences & health	135	135	140	135	130	160	195	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
waarvan														
farmacie	15	5	10	10	5	15	25	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	90	95	105	100	95	60	90	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	30	30	30	25	30	85	80	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Transport en opslag	2 270	2 655	2 915	2 520	2 055	2 135	2 675	2,3	2,5	2,3	2,2	2,1	2,2	2,3
waarvan														
transport en overslag	1 870	2 210	2 395	2 025	1 695	1 680	2 155	1,9	2,1	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	400	440	520	495	360	450	520	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1 345	1 110	1 150	1 135	925	775	995	1,4	1,0	0,9	1,0	1,0	0,8	0,9
waarvan														
primaire productie	1 045	780	780	790	645	525	670	1,1	0,7	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6
overig	300	330	375	345	280	250	325	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Water	140	180	215	195	160	165	195	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan														
maritieme maakindustrie	115	140	170	145	115	120	140	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	0	5	5	5	0	5	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	25	35	45	40	45	45	40	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0	0	0	0	0	0	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

Medewerkers

Remco Kaashoek
Linda Bruls
Matthijs Eggers
Jan-Pieter Heijmans
Krista Keller
Tommy Span
Mirjam Zengers

Centrum voor Beleidsstatistiek

Het Centraal Bureau voor de Statistiek verzamelt gegevens bij personen, bedrijven en instellingen om deze daarna te verwerken tot statistische informatie over groepen mensen, bedrijven en hun omgeving. De resultaten stelt het CBS voor iedereen beschikbaar. Voor sommige vragen is deze informatie, die beschikbaar wordt gesteld via de CBS-website www.cbs.nl, echter niet toereikend. In dat geval kunnen externe partijen zich wenden tot het Centrum voor Beleidsstatistiek (CBS-CvB).

Het CBS-CvB bepaalt in nauw overleg met de klant welke informatie in welke vorm beschikbaar en nuttig is voor het beantwoorden van de vraag. Daarna voert het CBS-CvB het onderzoek uit en beschrijft de resultaten in een maatwerktafelset, rapport of dashboard. Alle uitkomsten en publicaties worden openbaar gemaakt en zijn te vinden op de website (www.cbs.nl/maatwerk).

Vragen over deze publicatie kunnen gestuurd worden aan het CBS-CvB onder vermelding van het referentienummer 180186. Ons e-mailadres is maatwerk@cbs.nl.

Bijlage

Ontwikkeling bbp en broeikasgasemissies als voorbeeld voor milieu-efficiëntie. Nederland. 2000-2017

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	Index (het jaar 2000 = 100)																	
bbp	100	102	103	103	105	107	111	115	117	113	114	116	115	115	117	119	121	125
Broeikasgasemissies	100	100	99	99	100	99	96	96	96	94	99	94	92	92	89	92	93	92

Bron: CBS, Milieurekeningen.